

ROMA'DA İS. Ö. II. YÜZYILDAKİ REFORMLAR *

Doç. Dr. NEZAHAT BAYDUR

Roma Cumhuriyet tarihi içerisinde çok önemli yeri olan İ. ö. II. yüzyıl ortalarında yapılan reformları incelerken, bu reformlara neden gereksinme duyulduğuna bir göz atmakta yarar vardır.

Roma özellikle II. Kartaca savaşından sonra askerî gücü sayesinde o zamanın dünyasını egemenliği altına almıştı; bu askerî gücün ana kaynağı köylülerdi. Uzun yıllar savaş alanında kalan köylüler zor durumda kalıyorlardı. Çünkü işleme olanağı bulamadıkları topraklarını elden çıkarmak zorunda kalıyorlar ve proletarya durumuna düşüyorlardı. Bu kez asker olma hakkını yitiren köylü ordunun da zayıflamasına neden oluyordu; dünya devleti olan Roma'nın durumu sarsılıyordu. Özellikle İspanya'da 20 yıl süren savaşlar (153-133) durumu daha da kötüye götürmüştür¹. 146 Yılında Makedonya Roma eyaleti haline getirilmiş, aynı yıl III. Kartaca savaşı sonunda yıkılıp yıkılan Kartaca'nın yerinde Afrika eyaleti kurulmuştu. Bergama kralı Attalos III. 133 de ölümünden önce devletini ve hazinesini miras olarak Roma'ya bırakmış² bu topraklar üzerinde de 129 yılında Asia adı ile yeni bir eyalet kurulmuştur. Eyaletlerin ödediği haraç (tribut) ve tabiat kaynaklarından kazanılan ganimet İtalyan'ın büyük ölçüde zenginleşmesine yol açıyordu. Roma o zamanın uyar dünyasının ekonomik merkezi haline gelmiş ve bu İ. s. II. yüzyıla kadar böyle sürüp gitmiştir. Ancak Roma'ya akan bu zenginliklerden toplumun bütün sınıfları aynı ölçüde yararlanamıyordu.

Romalılar bir düşman ülkeyi egemenlikleri altına aldıkları zaman o ülkenin topraklarından bir kısmına el koyuyorlardı; bu topraklar devlet toprağı (ager publicus) oluyordu. Zamanla özel kişiler bu top-

* Bu konuda yararlanılan eserler dip notlarda gösterilmiş, bunun dışında kalan ve yararlanma olanağı bulamadığımız eserlerin isimleri ise metnin sonunda verilmiştir. Dipnotta tekrarlanan eserlerde yalnız yazarın adı verilmiş, ancak aynı yazarın birden fazla eseri söz konusu ise bu eserlerin adı da yazılmıştır.

¹ A. Heuss, Propylaeen Weltgeschichte IV Berlin, Frankfurt, Wien 1963, s. 186.

² Plutarchos, Ti. Gracchus, XIV, 1; W. Goess, Propylaeen Weltgeschichte. Hellas und Rom. Berlin 1931, s. 325.

raklardan büyük parçalar kiralamışlar fakat bir süre sonra bu kiralar alınmaz olmuş ve toprak o kişinin özel malı haline gelmiştir³. Bu şekilde topraklarını daha da büyütmüş olan zengin kişilerle küçük toprak sahibi kişiler ve şehir proleteryası arasında, büyük toprak sahiplerinden oluşan senatörlerle devlet memurları ve atlı sınıfı arasında, vatandaşlarla müttetikler arasında, İtaliklerle eyaletliler ve hür vatandaşlarla köleler arasında sürekli bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştı⁴. Bu anlaşmazlıklar politika alanında optimatlarla demokratlar (popularlar) arasında çatışmaya neden oluyordu.

Bu koşullar altında durumun daha da kötüleşmesine, çiftliklerde hür işçi yerine kölelerin çalıştırılması neden olmuştur. Çünkü savaşlarda elde edilen köleler hem çok, hem de ucuzdu. 166 dan bu yana serbest liman olan Delos'da günde 10.000 kişi satılıyordu⁵. Roma çiftliklerinde zindanlarda barındırılan bu köleler gün boyu ayaklarından zincirli olarak çalıştırılıyor, bu durum sosyal ilişkileri bozuyordu. Güney Etruria'da ve Latium bölgesindeki küçük çiftlikler otlak olarak kullanılmaya başlamıştı. Etruria'da artık hür köylü kalmamıştı⁶. Latinlerin ve Sabinlerin bölgesindeki dağlarda tahılcılığın yerini zeytincilik ve bağcılık almıştı. Bu ürünler gerekeni karşıladıktan başka dışarıya da yollanıyordu. Daha çok kapitali gereksindiren bağcılık ve zeytinciliği fakir düşmüş köylünün yapma olanağı yoktu. Köylü bu zor durumda iken soylu sınıf ve halk tabakasının (plebler) zengin bölümü günden güne daha da zenginleşiyor ve güçleniyordu. Köylünün hiç bir dayanağı yoktu. Bu iki sınıf arasında atlı sınıfı denen sınıf ortaya çıktı. Bunlar yeni zenginleşen sınıfı; ticaret ve bankacılık yapıyorlardı. Halkı proleteryalasmaktan kurtarmak isteyen kişinin bu sınıfta kendisine dayanak araması gerekiyordu⁷. Dışarıdan bakıldıkta Roma'nın durumu çok parlak görünüyordu, ancak içte durum böyle değildi. İnsanlarda karakter çöküntüsü başlamıştı, eyaletlerde valilerden şikâyet gittikçe artıyordu; toplumda umursamazlık yaygın-

³ H. Bengtson, Grundriss der römischen Geschichte mit Quellenkunde I, München 1967, s. 155; R. v. Pöhlmann, Geschichte der sozialen Frage und des Sozialismus in der antiken Welt II² (1925) s. 342 vd.

⁴ Lengle, "tribunus" RE VI A, 2, sütun 2483; sınıflar arası düşmanlık hakkında bakınız Pöhlmann, s. 428 ve 441.

⁵ Th. Mommsen, Römische Geschichte, 1954, s. 447 vd., 453; W. Goess, s. 326.

⁶ Th. Mommsen, s. 453.

⁷ W. Goess, s. 328.

laşmıştı. Küçük şehirlerde ve köylerde oturanlar memur seçimlerinde oylarını kullanmak için Roma'ya gelmiyorlardı. Yukarıda sözünü ettiğimiz köle akını sonucu azatlılar gün geçtikçe çoğalıyor, azat edilen her köle Roma vatandaşı oluyordu. Meclisi dolduran kişiler memur seçimlerinde oylarını para karşılığı satıyorlardı. Bu koşullar altında adaylar da para yedirmeye başlamışlardı. Eyaletlerde ve Roma boyunduruğu altında olan devletlerde Roma'ya karşı kin gittikçe çoğalıyordu. Müttefikler Roma vatandaşlık hakkı almak istiyorlardı⁸. Buna karşı ise işsiz güçsüz takımı yürürlükteki politikanın kendisine sağladığı ayrıcalıktan ötürü Roma vatandaşlık hakkını başkaları ile bölüşmek istemiyordu, zaten yönetici sınıf da buna karşı idi⁹. İspanya'daki savaş alanlarına çok sayıda müttefik askerleri gönderilmeye başlayınca ülkedeki hoşnutsuzluk daha arttı. Sosyal ihtilâl tehlikesi ile karşı karşıya gelinmişti; Makedonya ve Korinth'de ayaklanmalar görülmüştü. 135 yılında Sicilya'da sosyal ayaklanma oldu. İtalya'da olduğu gibi burada da kölelerin çalıştırıldığı büyük çiftlikler (latifundia'lar) vardı. İsyân ilkin Enna şehrinde, kölelerin efendilerine baş kaldırmaları ile başladı, fakat diğer şehirlerdeki köleler ve fakir halkın da birleşmesi ile sermaye sınıfına ve orta tabakaya karşı bir ayaklanma şekline dönüştü. Ayaklananlar son derece disiplinli davranıyorlardı. Bu hareket Roma'ya da sıçradı. Campania'da Sinuessa ve Minturnae şehirleri az kalsın proletarya ordusunun eline geçecekti. 133 yılında Minturnae'de 450, Sinuessa'da 4.000, Roma'da 150 köle öldürüldü¹⁰. Attika ve Delos'ta da ayaklanmalar oldu. Campania'da duruma çabuk egemen olundu, fakat Sicilya'daki ayaklanma Roma'yı uzun süre uğraştırdı. İsyancıların sayısı 70.000 kadardı ve silâhlı idiler. 134-132 yıllarında Sicilya'ya gönderilen consul orduları ayaklanmayı güçlkle bastırabildiler¹¹.

Bu koşullar altında devlet düzeninde bir değişiklik yapma gereği kendisini kuvvetle duyurmakta idi. II. Kartaca savaşından 159 yılına kadar Roma vatandaş sayısı sürekli olarak artmışken, 159 dan bu yana bir düşüş başlamıştı. Bunun nedeni topraksız köylünün sayısının çoğalması idi. 159 dan sonra eli silâh tutan vatandaş sayısı 328.000

⁸ U. Kahrstedt, *Geschichte des griechisch-römischen Altertums*, München 1952, s. 252 vd.

⁹ Aynı eser, s. 254

¹⁰ Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, s. 450.

¹¹ U. Kahrs'edt, s. 258 vd.; Th. Mommsen, *Römische Geschichte* s. 450 vd.

iken bu sayı 154 yılında 324.000'e, 147 de 322.000 e, 135 de 317.933 e inmişti. Bu da durumun kötülüğünü açık şekilde ortaya koymaktadır¹². Düşünen kişiler durumu kaygı ile izlemekte idiler¹³. Sonunda durumu düzeltmek için harekete geçilmesine karar verildi. Askerî durumu düzeltebilmek için ilkin toprak sorununa çare aramak, topraksız köylüyü bu durumdan kurtarmak gerekiyordu. Toprak reformunu yapmak kolay değildi, çünkü özellikle soyluların, büyük toprak sahiplerinin durumunu sarsacaktı ve onların reformu istemiyecikleri ortada idi. Bu işe girişecek kişinin Roma toplumu içerisinde otoritesi olan bir kişi olması gerekiyordu. Bu konuda yetki Kartaca'da zafer kazanmış ve büyük bir ün sahibi olan, günün adamı Scipio Aemilianus'a verildi¹⁴. Fakat Scipio reform denemesine bile girişmemiştir. Ancak görevlerini kötüye kullanan kişileri engellemek ve hukuk işlerini düzeltmek gibi bazı girişimlerde bulunmuştur.

Scipio'nun yakın dostu ve 160 yılında consulluk yapmış olan C. Laelius, büyük olasılıkla 140 yılında bir toprak reformu önerisinde bulunmuştur¹⁵. Bu önerinin kapsamı üzerinde fikir sahibi değiliz, ancak soylu sınıfın gösterdiği tepki karşısında önerisinden hemen vazgeçmiştir. Toprak reformuna karşı olanlar arasında Scipio Aemilianus da vardır. Bunun nedeni sorunu anlamaması değil, haklı ya da haksız toprak reformunun durumu daha da kötüye götürmesinden kaygı duymasındandır. Çünkü bunun yapılabilmesi için ihtilâli göze almak gerektiğine inanıyordu. İşte tam bu sırada gene aristokrat çevreden bir genç büyük bir yüreklilikle ortaya çıkmıştır. Henüz 29 yaşında olan bu genç adam hem baba hem ana tarafından Roma'nın en seçkin ailelerinden birinden geliyordu. Ti. Sempronius Gracchus adındaki bu reformcunun soy kütüğünü babasının dedesine kadar izleyebilmekteyiz¹⁶. Büyük dedesi 238 yılında consulluk yapmış bir kişi, babası ise 177 ve 163 yıllarında consulluk, 169 yılında ise censorluk yapmış Ti. Sempronius Gracchus idi. 179 yılında Roma'nın ünlü devlet adamlarından yaşlı Cato ile birlikte gönderildiği İspanya'da

¹² Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, s. 453; karşılaştırınız Ed. Meyer "Untersuchungen zur Geschichte der Gracchen" *Kleine Schriften* 1² (1924), s. 386.

¹³ U. Kahrstedt, s. 256, 258.

¹⁴ A. Heuss, s. 186; Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, s. 454.

¹⁵ Plutarchos, *Ti. Gracchus VIII*, 3; Cicero, *Laelius*, 25, 96; Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, s. 455; U. Kahrstedt, s. 258; H. Bengtson, s. 155.

¹⁶ Münzer, "Sempronius Gracchus" *RE II A*, 2, sütün 1369-1370.

barışın sağlanmasında büyük rol oynamış, İspanya valiliği sırasında İspanya halkından büyük sevgi ve saygı görmüştü; dürüstlüğü ve yürekliliği ile ün yapmış bir kişi idi¹⁷. Genç Tiberius Gracchus ana tarafından ise Zama galibi Scipio Africanus'un torunu idi. Annesi Cornelia son derece kültürlü idi ve kocasını çocukları küçükken kaybettiği için, onların eğitimi ile kendisi uğraşmıştı. Büyük oğlu Tiberius Sempronius Gracchus kültürlü, erdemli, sakin ve yumuşak başlı idi¹⁸. Scipio Aemilianus ile hem kardeş çocukları oluyorlar, hem de Tiberius'un kız kardeşi Sempronia Scipio Aemilianus ile evli bulunuyordu. Tiberius henüz 18 yaşında iken Scipio ile III. Kartaca savaşına katılmış ve yürekliliği ile eniştesinin övgüsünü kazanmıştı¹⁹. Daha sonra 137 yılında quaestor olarak consul C. Hostilius Mancinus ile birlikte İspanya'ya gitmişti. Burada Mancinus'un Numantia'lılarla anlaşma yapmasında büyük rol oynamıştı. Ancak senato ve halk meclisi bu anlaşmayı onaylamamış ve bu yüzden Mancinus ile birlikte sorumlu tutulmuştu²⁰. Semproniuslar ailesi ile Scipiolar arasında eskiye dayanan bir düşmanlık vardı. Buna rağmen Scipio kızı Cornelia'yı yaşlı Ti. Gracchus'a vermişti. Yukarıda da söylediğimiz gibi Ti. Gracchus'un kızı Sempronia da gene Scipiolardan Scipio Aemilianus ile evlenmişti²¹. Tiberius Gracchus İspanyadan döndükten sonra halk kendisine büyük sevgi gösterisinde bulundu. Bu sırada Roma'da bir numaralı adam olan Scipio ile Tiberius'un arasındaki anlaşmazlık kızıştı²². Tiberius Gracchus senato içerisinde Scipio'ya karşı olan bir grup ile ilişki kurdu. Bu grubun önderleri Appius Claudius Pulcher, P. Mucius Scaevola ve Publius Crassus Mucianus idi²³. 143 yılında consullük, 136 yılında censorluk yapmış olan Appius Claudius, Tiberius Gracchus'da gördüğü meziyetlerden ötürü 143 yılında henüz 19 yaşında olan Tiberius'u kızı Cladia ile evlendirmişti²⁴. Grubun öteki

¹⁷ Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, s. 456; A. Piganiol, *Histoire de Rome*, Paris 1954, s. 141.

¹⁸ Velleius II, 2, 3; Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, s. 456.

¹⁹ Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, s. 456; Münzer, sütun 1411.

²⁰ Plutarchos, *Ti. Gracchus* V, 1; Cicero, *Brutus*, 103; Velleius, II, 2, 1; Münzer, sütun 1412, H. G. Gundel, "Gracchus" der Kleine Pauly 2, sütun 861; Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, s. 457.

²¹ Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, sayfa 456.

²² Plutarchos, *Ti. Gracchus* VII, 3, 4.

²³ Münzer, "Sempronius Gracchus" RE II A, 2 sütun 1413.

²⁴ Münzer, sütun 1413

üyeleri ünlü hukukçular P. Mucius Scaevola ile Publius Crassus Mucianus kardeşlerdi ve bunlardan Publius Crassus Mucianus Appius Claudius Pulcher ile birlikte Scipio'yu toprak reformununun baltalamakla suçlamıştı²⁵. Reform düşüncesini benimsemiş olan bu kişiler Tiberius Gracchus'u yürekten destekliyorlardı. Tiberius da devleti çöküşten kurtarmak amacı ile gençliğinin ve çalışkanlığının verdiği ateşle reform düşüncesine sıkı sıkıya sarılmıştı. Düşüncelerini uygulayabilmesi için resmî bir göreve gelmesi gerekiyordu ki bunun için de en uygun görev yasa önerme yetkisi olan halk tribunuğu idi²⁶. 10 Aralık 134 de yapılan 133 yılı halk tribunuğu seçiminde Tiberius adaylığını koydu ve böylece halk tribunuğuna seçildi²⁷. Nesiller boyu halk ilk kez seçimlere karşı ilgi duymuş ve Roma'ya akın etmişti. Grek eğitimi görmüş olan Tiberius Gracchus'da reform düşüncesinin olgunlaşmasında hiç kuşkusuz kendileri ile politik ve felsefî tartışmalar yaptığı Grek hatipleri Mytilene'li Diophanes ve Kymae'li Gaius Blossius'un etkisi olmuştur²⁸. Bütün meziyetleri yanında ayrıca iyi bir hatip de²⁹ olan Tiberius Gracchus halk tribunuğu seçimlerinden önce yaptığı konuşmalarda göreve geldiği zaman yapacağı öneriler hakkında bilgi veriyordu. Tiberius'un amacı hür işçi sınıfını sayıları gün geçtikçe artan kölelerin rekabetine karşı korumak, yürürlükteki toprak düzenini fakirleşen halk yararına düzeltmek ve dolaylı yoldan devletin savunma gücünü de sağlamlaştırmaktı³⁰. Göreve gelir gelmez bu amaçla toprak reformu önerisinde bulundu. Bu öneri yasalırsa yapılacak olan iş şuydu: el konmuş, yani uzun yıllar yararlanma yolu ile özel kişilerin malı olmuş devlet topraklarının bir bölümü alınacak ve bunlar topraksız köylü arasında paylaştırılacaktı. Bu öneri eski bir toprak yasasına dayanmakta idi. Bu yasa Licinius

²⁵ Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, s. 457.

²⁶ Münzer, sütun 1414.

²⁷ U. Kahrstedt, s. 259; H. Bengtson, s. 156; H. G. Gundel, sütun 861; Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, s. 458; B. Rödl, *Das Senatus Consultum Ultimum und der Tod der Gracchen*, Dissertation, 1966 Erlangen-Nürnberg, s. 96

²⁸ Plutarchos, *Ti. Gracchus VIII*, 5; Piganiol, s. 141; *The Cambridge Ancient History IX (1951)* s. 21.

²⁹ Cicero, *Brutus* 103, 104.

³⁰ E. v. Stern, "Zur Beurteilung der politischen Wirksamkeit des Tiberius und Gaius Gracchus" *Hermes* 56 (1921) s. 235 vd., 242; Piganiol, s. 139; E. Kornemann, *Zur Geschichte der Gracchenzeit. Beiträge zur alten Geschichte Beiheft I (1903)* s. 2; Ed. Meyer, s. 386.

yasası idi ve buna göre hiç kimse devlet toprağından 500 iugera³¹, (125 hektar)dan fazlasını elinde tutamazdı. Licinius yasası genellikle kabul edildiğine göre 367 yılında çıkarılmıştı. Fakat bu yasanın çıkarılış tarihi hattâ gerçekliği bilim adamları arasında tartışmalıdır³². Kesin olan bir şey varsa o da bu yasanın yürürlükte kalmamış olduğudur. Tiberius Gracchus bu yasaya bir de ek yaparak yasayı daha ılımlı hale getiriyordu. Elleri devlet toprağı olan kişiler kendileri için ayırdıkları 500 iugera'dan başka yetişkin 2 oğulları için de 250 şer iugera'yı alakoyabilecekler, yani bir kişinin elinde toplam 1000 iugera'dan fazla devlet toprağı kalmayacaktı, özel mülke dokunulmuyordu³³. Bu topraklar üzerinde o zamana kadarki sahibi tarafından ağaç dikilmiş ya da yapı yapılmış ise bunların karşılığı sahibine ödenecekti. Alınan devlet toprakları 30 ar iugera'lık parsellere ayrılarak topraksız kişilere dağıtılacaktı. Dağıtılan bu topraklar kişilerin malı olmayacak, yeni toprak sahipleri bunlara karşı devlet kasasına bir kira ödiyecekler ve ekip biçeceklerdi; dağıtılan toprakların satışı yasaklanmıştı³⁴. Görüldüğü gibi yasa önerisi son derece ılımlı idi, fakat büyük toprak sahipleri bencil düşüncelerle körü körüne reform önerisine karşı çıktılar. Oysa yurtsever her vatandaşın reformu sevinerek karşılaması gerekirdi. Çünkü toplumdaki politik, askerî, ekonomik ve geleneksel çöküntü hiç kimsenin bilmezlikten gelebileceği bir çıplaklıkla ortada idi³⁵. Böylece zenginler halkı Tiberius aleyhine çevirmek için onu ihtilâlcilikle suçladılar³⁶. Fakat başarı sağlayamadılar. Tiberius Gracchus halk önünde yaptığı bir konuşmada³⁷ "İtalya'da hayvanların yatacakları, başlarını koyabilecekleri bir yeri vardır. İtalya için savaşan ve ölenlere ise gerçi hava ve ışık sağlanır ama bundan başka hiç bir şeye sahip değildirlere bunlar yersiz yurtsuz çocukları ve aileleri ile beraber oradan oraya sürüklenirler, mezarları ve kutsal yerleri korumak için

³¹ Bir iugerum = 1/4 hektar; Plinius'un (Naturalis Historia 18,9) bildirdiğine göre bir günde bir çift öküzle sürülebilecek kadar toprak.

³² Piganiol, s. 141, 155; H. G. Gundel "Licinius" Kleine Pauly 3, sütun 638 vd.

³³ Appian, bella civilia I, 9; Plutarchos Ti. Gracchus VIII vd; Livius, perioch. 58, Velleius II, 2, 3.

³⁴ Appian, bella civilia I, 10; Mommsen, Römische Geschichte, s. 458; Rödl, s. 97; Münzer, sütun 1414 vd.; Kahrstedt, s. 259; Goess, s. 329.

³⁵ Mommsen, Römische Geschichte, s. 458.

³⁶ Plutarchos, Ti. Gracchus IX, 3.

³⁷ Plutarchos, Ti. Gracchus IX, 4.

düşmanla savaşıyoruz diye askerlere çağrıda bulunan kumandanlar yalan söylerler, zira onlar ne babadan kalma sunağa ne de mezarlara sahiptirler, aslında yabancıların lüks ve hazineleri için ölmektedirler; sözde dünyanın efendisi, gerçekte ise bir avuç toprağı olmayan bu insanlar” demiştir. Pöhlmann (s. 429) bu konuşmayı dizginsiz bir kapitalizmin yarattığı toplumun proletaryalaşmasına karşı acı bir şikâyet olarak nitelerken, A. Heuss (s. 188) Tiberius’u demagoji yapmakla suçlamaktadır. 133 yılı consulluğuna reformdan yana olan Scaevola seçilmişti, bu reformcular için bir şanstı. Öneri oylamaya konunca halk tribunu Marcus Ocatavius öneriye karşı çıktı. Gracchus Octavius’u sert bir dille suçladı ve oturum bir gün sonraya ertelendi. Tiberius Octavius’tan vetosunu geri almasını rica etti³⁸. Ricasından bir sonuç elde edemeyince halka karşı yaptığı bir konuşmada görevi halka hizmet etmek olan halk tribununun görevini kötüye kullandığını, bu durumda görevden uzaklaştırılması gerektiğini söyledi. Octavius’un görevinden uzaklaştırılması oylamaya konacaktı. Oylama başlayıp da ilk tribus Octavius’un görevden uzaklaştırılması için oy kullanınca Gracchus Octavius’a dönerek vetoyu geri alması için bir kez daha ricada bulundu. Octavius görüşünde direnince oylamaya devam edildi ve toplam 35 tribustan 17 si öneriye olumlu oy verdi. 18. Tribus da olumlu oy kullanırsa yeterli oy sağlanmış olacak ve Octavius görevinden uzaklaştırılacaktı. Bunu istemediği içindir ki Tiberius bir kez daha Octavius’dan, İtalya için doğru ve yararlı bir işi engellemesi için vetodan vazgeçmesini istedi. Fakat olumsuz karşılık alınca oylamaya devam edildi ve 35 tribus’un oy birliği ile Octavius görevinden uzaklaştırıldı ve yerine yeni bir halk tribunu, Quintus Mummius seçildi ve toprak yasası kabul edildi³⁹. Roma anayasasına göre seçimle görev başına gelen bir kişi görev süresi sona erinceye kadar hiç bir nedenle görevinden uzaklaştırılmazdı ve bir kez veto edilen öneri anayasaya göre ancak bir yıl sonra yeniden oylanabilirdi⁴⁰. Oysa devletin toprak sorunu için bir yıl daha beklemeğe tahammülü yoktu. Tiberius Gracchus’un ısrarla Octavius’u düşüncesinden vazgeçirmek için uğraşması da kendisinin yasal yoldan ayrılmamak için gösterdiği iyi niyetin belirtisidir. Toprak yasası çıktıktan sonra toprak-

³⁸ Appian, *bella civilia* I, 12; Plutarchos, *Ti. Gracchus* IX.

³⁹ Appian, *bella civilia* I. 12; Plutarchos’da (*Ti. Gracchus* XIII, 2) yeni tribunun adı Mucius olarak geçer; E. v. Stern, s. 248.

⁴⁰ E. v. Stern, *Hermes* 56 (1921) s. 247, 256.

ları paylaştırmakla uğraşacak 3 kişiden oluşan bir komisyon (triumviri agris dividendis) kuruldu⁴¹. Bu komisyon üyeleri her yıl halk meclisi tarafından yeniden seçilecekti. Komisyona Tiberius Gracchus, karısının babası Appius Claudius Pulcher ve kardeşi Gaius Gracchus seçildiler⁴². Ancak toprak yasasını yürütmek kolay bir iş değildi. Licinius yasası uygulanmadığı için özel mülklerle devlet topraklarından el konmuş olanların sınırları karışmıştı. Özellikle işgal edilen topraklar eski ise bunları özel topraklardan ayırmak daha da güçleşiyordu. Bunun yanı sıra devlet toprakları miras ya da alış satış yolu ile sahip değiştirmişti. O çağlarda tapu senedi ve benzeri resmî belgeler yoktu. Bu işin güçlüğü nedeniyledir ki üçlü komisyon adli yetkiyi de üzerine almak zorunda kalmıştır. Söz konusu toprak özel mi yoksa devlet toprağı mı buna komisyon karar verecekti⁴³. Yönetici çevre içinde yalnız maddî çıkarlarını düşündükleri için değil, ekonomik ve politik kaygı ile de Tiberius'un önerilerine karşı çıkmış olan kişiler de vardı⁴⁴.

Toprak yasası uygulanmaya başladıktan sonra Tiberius Gracchus yeni bir yasa önerisinde daha bulundu. Bu öneriye göre Bergama Kralı Attalos III. ün Roma'ya bırakmış olduğu miras dağıtılan toprakları işliyebilmek için vatandaşlar arasında bölüştürülecekti⁴⁵. Oysa maliye sorunları senatonun yetkisinde idi ve Tiberius böylece senatonun yetkisine el atmış oluyordu. Halk meclisinde bu öneri de oylandı ve kabul edildi; fakat yöneticilerin tepkisi daha da arttı. Tiberius halk egemenliği düşüncesinden hareket ettiği için Octavius'u görevinden uzaklaştırabilmiş ve ikinci önerisini de yasalaştırabilmiştir. Gerçi Roma cumhuriyetinde yasal bakımdan egemen olan halktı ama halk egemenliği prensibini ilk ortaya atan Tiberius Gracchus

⁴¹ Appian, *bella civilia* I, 9; Plutarchos, *Ti. Gracchus* XIII, 1; Velleius II, 2, 3.

⁴² Appian, *bella civilia* I, 13; Plutarchos, *Ti. Gracchus* XIII, 1; Velleius, II, 2, 3. Komisyon üyelerinin her yıl değiştirilmesi konusunda Appian'ın verdiği bilgi genellikle yanlış anlaşılmıştır. Gerçekte anlatılmak istenen ise ahenksizlik olduğu takdirde o üyenin bir yıl sonunda değiştirilebileceği idi. Bakınız *The Cambridge Ancient History IX* (1951) s. 29; Karşılaştırınız Mommsen, *Römische Geschichte* s. 464. Nitekim komisyonun üyeleri ancak üyelerden biri öldüğü takdirde değişmiş, aksi halde sürekli olarak komisyon üyeliklerini korumuşlardır.

⁴³ E. v. Stern, s. 246.

⁴⁴ Bakınız aynı eser, s. 246.

⁴⁵ Plutarchos *Ti. Gracchus* XIV, 2; Livius, *Perioch.* 58; Orosius, *Historiae* V, 8, 4; *de viris illustribus* 64, 5.

olmuştur. Bu bakımdan bazı bilginler tarafından Ocavivius'un görevden uzaklaştırılması konusunda olduğu gibi, bu tutumu da ihtilâlciler olarak nitelendirilmiştir⁴⁶. Bir tribunun görev süresi bitmeden görevden uzaklaştırılması Roma'da ilk kez görülyordu ve yasaya uygun değildi⁴⁷. Genellikle Tiberius Gracchus'u tuttuğu kabul edilen Plutarchos'un yasa dışı olduğunu yazdığı bu işlem modern tarihçiler arasında tartışmalıdır. Örneğin ünlü tarihçilerden Niebuhr (*Vortraege über römische Geschichte II*, s. 279) Tiberius'un Octavivius'u görevden uzaklaştırmasının Roma yasasının ruhuna uygun fakat metnine karşı olduğunu kabul ederken, gene ünlü bir bilgin olan Mommsen (*Rechtsgeschichte II*, 93) Tiberius'un tutumunu önce ihtilâlciler olarak nitelemişken daha sonraki bir kitabında (*Römische Staatsrecht I*, s. 630) görevden uzaklaştırmanın Roma anayasasının ruhuna uygun olmadığını fakat yasanın metnine uygun olduğunu ileri sürmüştür. Bu görüşlere katılan ya da bu görüşleri savunan başka modern tarihçiler de vardır⁴⁸. Tiberius'un tutumunun yasal olduğunu kabul edenlerin başında Pöhlmann gelir. Ona göre Tiberius Gracchus bir sosyal ihtilâlciler değil, sosyal reformcudur. Amacı hiç bir zaman kendi arkasındaki halk yığınını bir sınıf olarak organize etmek, aristokratik düzeni ortadan kaldırmak ve zor kullanarak bunu proletarya için ele geçirmek değildi. Tiberius toprak yasası ile ağır zararların ortadan kalkmasını ve pleb köylülerin yeniden ortaya çıkmasını istiyordu, tuttuğu politika orta hallileri ve fakirleri koruma politikası idi⁴⁹. Antik yazarlardan Cicero (*Milone 27, 72*) ve Velleivius (*II, 2, 3*) da Tiberius'u eleştirmekte ve devleti alt üst etmekle suçlamaktadırlar. Oysa aynı Velleivius Tiberius'un erdeminden ve dürüstlüğünden söz etmektedir. Cicero ise halkın, fakirlerin rahat yaşamasını sağlayacağını sandığını ve bu yüzden yasayı sevinçle karşıladığını bildirdikten sonra bir kez İtalya'nın boşalmasını ancak toprak dağıtımını ile önlenileceğini ağzından kaçırmıştır⁵⁰. Cicero'ya göre halkın istekleri ve çıkarları birçok bakımdan genel çıkarlara karşıdır⁵¹. Optimatlar Tiberius'

⁴⁶ E. v. Stern s. 258. Octavivius'un görevden uzaklaştırılması hakkında karşı görüş için bakınız *The Cambridge Ancient History IX* (1951) s. 29.

⁴⁷ Plutarchos *Ti. Gracchus XI*, 3.

⁴⁸ Rödl, s. 97 vd.; Stern, 248 vd.

⁴⁹ R. v. Pöhlmann, s. 430 dipnot 3.

⁵⁰ Aynı eser s. 372.

⁵¹ Aynı eser s. 372, dipnot 5.

un görev süresinin bitmesini sabırsızlıkla bekliyorlar ve onu mahkeme önüne çıkarmaya hazırlanıyorlardı. Tiberius'a yakın çevreler ise buna karşı en iyi çarenin tribunluğun devamı olduğuna inanıyorlardı. Oysa İS. ö. 367 yılından bu yana bir tribunun görevi sırasında ertesi yılın tribunluğuna aday olduğu görülmemiştir. Yalnız bir kez 327 ve 323 yıllarında Flavius 2 kez tribun seçilmişti ama o da ardarda iki yıl değil⁵². Halk tribunluğu görevinin uzatılması yasada açık biçimde yasaklanmış değildi, ancak yüzyıllar boyu böyle bir olay görülmemiştir. Bu nedenle bilginler arasında 2. kez seçimin yasaya uygun olup olmadığı tartışmalıdır.

Tiberius 133 yılında ertesi yılın halk tribunluğu için yeniden adaylığını koydu. Bununla Tiberius'un bir kez daha anayasayı çiğnediğini kabul edenler arasında E. v. Stern vardır⁵³. Mommsen da (Römisches Staatsrecht I, 523, 630, 690) yeniden halk tribunluğu seçimini yasa dışı bulmaktadır. Buna karşı bazı modern tarihçiler bu tutumun yasal olduğunu savunmaktadırlar; örneğin Felsberg⁵⁴. Stern bunların 342 de kabul edilen ve aradan 10 yıl geçmeden aynı göreve yeniden seçilmeyi yasaklayan yasanın Tiberius'tan önce de bozulduğunu öne sürerek kendi görüşlerini savunduklarını, ancak evvelce bir yasanın çiğnenmiş olmasının böyle bir davranışı yasal gösteremeyeceğini yazmakta ve 342 yasının bir kez, o da II. Kartaca savaşının en krizli yılları olan 215, 214 yıllarında consulluğun devamı şeklinde çiğnenmiş olduğunu söylemektedir. Görüşünü savunurken de yeni bir seçimle komutayı tecrübesiz birine bırakmanın devletin zararına olacağını bildirmektedir. Oysa buna karşı da söylenecek vardır. Bir kez yukarıda da söylediğimiz gibi bu yasa 327 ve 323 de Flavius'un 2 kez tribun seçilmesi ile de bozulmuştur. II. Kartaca savaşı olayında Stern'in gösterdiği neden de doyurucu değildir. Bunu kabul edersek başlanmış bulunan ve devlet yararına olan toprak reformunu sürdürebilmek için de ikinci kez seçimin gerekli olduğunu söyleyebiliriz.

Tiberius 2. kez halk tribunluğuna seçilmesini sağlamak amacı ile yeni yasa önerileri ile ortaya çıktı⁵⁵, bu öneriler arasında

⁵² Rödl, s. 100.

⁵³ Bakınız E. v. Stern, s. 259.

⁵⁴ Aynı eser. s. 259

⁵⁵ Plutarchos, Ti. Gracchus XVI; Kahrstedt, s. 260; Rödl, s. 101; Münzer, sütun 1419.

askerlik süresinin kısaltılması, bir magistratus'un el koyma kararına karşı Roma vatandaşlarına halk mahkemesine başvurma hakkı verilmesi, yeminli jüriden oluşan mahkemelerin oluşma biçimi, İtalyan müttefiklerin Roma vatandaşlığına alınması gibi öneriler vardı. Roma hukukuna göre birkaç yasa tasarısının birarada önerilmesi yasaktı. Bu yeni önerilerden ne kadarının gerçekleştiğini söylemek zordur. Bizce bu önerilerin yasalaşması Tiberius'un öldürülmesi ile ortada kalmıştır.

Sonunda halk tribunuluğu seçim günü gelip çatınca seçimi yöneten tribün Rubrius 2. kez seçimin yasal olup olmadığına tereddüt edince Mummius adındaki halk tribünü oturumun başkanlığının kendisine bırakılması için ısrar etti. Rubrius buna karşı koymadı, ancak öteki tribünler seçimle başkan seçilmiş olan Rubrius çekilince yerine bütün tribünler arasından yeni birinin seçilmesi gerektiğini söylediler. Bu konuda çekişme başlayınca Ti. Gracchus oylamayı birgün sonraya erteledi⁵⁶. Plutarchos'un (XV, 3) bildirdiğine göre bundan sonra Ti. Gracchus forum'a gitmiş ve halka düşmanlarının geceleyin evine saldırmasından ve kendisini öldürmesinden korktuğunu söylemiştir; dinliyenlerden büyük bir kısmı geceleyin Tiberius'un evinin çevresinde nöbet tutmuşlardır. Tiberius'un bu kuşkusu yersiz değildi, Tiberius kazanacak olursa senatörler kuvvete başvurmaya hazırladılar. Oylama için Capitol'de toplanıldığı sırada – halk meclisi her zaman Capitol'deki tapınak alanında toplanırdı – Fulvius Flaccus Tiberius'a senatodan bir takım kişilerin Tiberius'u öldürmek istediklerini ve bu amaçla arkadaşlarını ve kölelerini silahlandırdıklarını söyledi. Tiberius bunu çevresindekilere bildirince onlar da kendilerini savunmak için hazırladılar. Uzakta bulunanlar ne olduğunu anlamadıklarını söyleyince, Tiberius sesini duyuramadığından elini başına götürerek hayatının tehlikede olduğunu işaret etti. Bunun gören ve Tiberius'a karşı olan kişiler senatoya koşarak Tiberius'un taç giymek istediğini söylediler⁵⁷. Oysa Tiberius'un kral olmak istemesi tamamiyle kendisine karşı olanların uydurması idi ve son derece yersizdi⁵⁸. Tiberius

⁵⁶ Appian, *bella civilia* I, 14; karşılaştırınız Plutarchos Ti. Gracchus XVI, 2. Plutarchos oylamanın, oylamaya katılacak kişilerin orada bulunmamasından ötürü ertelendiğini bildirir.

⁵⁷ Plutarchos Ti. Gracchus XVIII, XIX, 1, 2; karşılaştırınız Appian, *bella civilia* I, 15; Florus, *Epitoma* 2, 2, 7; *de viris illustribus* 64, 6.

⁵⁸ Kornemann, s. 33; E. v. Stern, s. 264 vd.

Gracchus gerçek bir idealist olarak politikaya atılmış ve iyi düşünülmüş bir reform plânı ile devletini içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmayı amaçlamıştı. Amacına ulaşmak için bazı yasaları çiğnemek zorunda kaldığını kabul etsek bile iyi niyetinden kuşkulanamayız.

Halk Capitol'da seçim için toplandığı sırada senato da Jupiter tapınağının yakınında Fides tapınağında toplanmıştı. Senato oturumunda Tiberius'un en acımasız düşmanları söz aldılar. Senato üyelerinin bir kısmı consul Scaevola'dan vatan haini olarak niteledikleri Tiberius'u hemen öldürtmesini istediler. Reformdan yana ve ılımlı bir kişi olan consul saçma ve barbarca bulunduğu bu isteği geri çevirince sert ve hırslı bir aristokrat olan ve o sırada baş rahip bulunan Publius Scipio Nasica senatoyu zor kullanmaya çağırdı ve senatörler "vatanimizi kurtaracak olanlar beni izlesin" diye bağırarak Scipio Nasica önderliğinde Capitol'de bulunan Tiberius Gracchus ve yandaşları üzerine yürüdüler ve ellerine geçirdikleri sopalar ve iskemle ayakları ile saldırıya geçtiler. Tiberius Gracchus ve yandaşlarından 200-300 kişi öldürüldü, cesetleri Tiber nehrine atıldı⁵⁹. Aşırı Gracchus düşmanı Diodor (34, 33) ile Rhetorik ad Herennium' (IV, 55, 68) un demokratik yazarına ve Livius'a (perioch. 58) göre Nasica Tiberius'u kendi eli ile öldürmüştür. Kesin olan bir şey varsa o da eldeki kaynakların çoğuna göre Tiberius'un Nasica'nın kışkırtması ile öldürüldüğüdür. Halk büyük bir öfkeye kapılmıştı, aristokratlar korkuyorlardı. Yapılacak şey ya aristokratların yöneticilerini halkın öfkesine teslim etmek ya da cinayetin sorumluluğunu toplumun sırtına yüklemektir. Nitekim 2. yol seçildi ve Gracchus'un suç ortakları özel bir komisyonda yargılandı. Komisyona başkanlık eden consul Publius Popillius, Gracchus'a karşı işlenen cinayeti yasalmış gibi göstermek istedi. Aristokratlar son derece vahşice ve yasa dışı davranışta bulunmuşlardı⁶⁰. Halkın kızgınlığını öteki aristokratlardan daha çok üzerine çeken Scipio Nasica hayatı tehlikede olduğu için Asia'ya gönderildi.

Elimizdeki kaynaklarda senato oturumu üzerine bilgi çok azdır; senatonun ne karar aldığı, olağan üstü senato kararının (senatus

⁵⁹ Appian, *bella civilia* I, 16; Plutarchos *Ti. Gracchus* XIX, 3-5, XX, 3; karşılaştırınız Livius *Perioch.* 58; Velleius II, 3, 2; *de viris illustribus*, 64, 7; Mommsen, *Römische Gesschichte*, s. 462.

⁶⁰ E. v. Stern, s. 263; Mommsen, *Römische Geschichte* s. 462; M. Rostovtzeff, *Geschichte der alten Welt* (almanca çeviri: H. H. Schaeder) II Rom, Bremen s. 147.

consultum ultimum) söz konusu olup olmadığı belli değildir. Senatus consultum ultimumdan ender söz eden antik yazarlar arasında Caesar (*Bellum civile* I, 7) da vardır; fakat görüşlerinde yan tutar, Gracchusların reform denemelerini cumhuriyetin varlığı için tehlikeli olarak gösterir⁶¹. Cicero (*Laelius* 12, 41) Tiberius'un bir diktatör gibi davrandığını yazar. Gene Cicero'dan (*Catilina* I, 1, 3) Scipio Nasica'nın senatörleri başrahip (*pontifex maximus*) olarak yönettiğini öğreniyoruz. Scipio Nasica yetkisini aşmış ve bir consulun yapması gerekeni yapmıştır. Cicero *senatus consultum ultimum*'dan söz etmez. Gracchuslar hakkında çok şey bildiği⁶² halde senato kararından söz etmeyişi ilgi çekicidir. Cicero'nun Tiberius sempatizanı olduğu için Nasica'nın davranışını senatonun desteklediğini gizlemek amacı ile *senatus consultum ultimum*'u atladığını kabul edemeyiz. Çünkü Cicero (*Brutus* 104) Gracchus kardeşlerin 1. sınıf birer konuşmacı olduklarını kabul etmektedir ama ona göre Gracchus kardeşlerin kanlarının akıtılması devletin en soylu adamları için şerefli bir iştir⁶³. Bu tür düşünen Cicero'nun Gracchuslardan yana bir kişi olduğunu kabul etmek oldukça zordur. Livius'da ve Livius kopyalarında da *senatus consultum ultimum*'dan söz yoktur.

Plutarchos (*Ti. Gracchus* XIX) ve Valerius Maximus (II, 2, 17) *senatus consultum ultimum*'dan söz ederler. Ancak Plutarchos'un verdiği bilgiye göre senato üyelerinin tümü tarafından alınmış bir senato kararı yoktur, Nasica'nın önerisi söz konusudur. Bu bilgiden önerinin oylandığı ve *senatus consultum ultimum* alındığı sonucu çıkarılamaz. Nasica'nın isteği karşısında senatörlerin kararsız tutumu *senatus consultum ultimum* olmadığını gösterir. Bunun gerçekleşebilmesi için başka senato kararlarında olduğu gibi en yüksek görevlinin öneride bulunması ve senatonun karar vermesi gerekmektedir. Consul Scaevola zor kullanmaktan kaçındığına göre olağanüstü senato kararı alınmış olamaz.

Valerius Maximus'un verdiği bilgiye ise güvenilemez; Valerius kitabında birçok yerlerde önemli yanlışlıklar yapmıştır⁶⁴. Birçok kez olduğu gibi olayları karıştırmış olması ve Gaius zamanında alınmış

⁶¹ Rödl, s. 109 vd.

⁶² Aynı eser s. 116.

⁶³ R. v. Pöhlmann, s. 373, dipnot 3 ve 4; Rödl, s. 118 vd.

⁶⁴ Rödl, s. 138.

senatus consultum ultimum'u Tiberius zamanında alınmış gibi göstermesi büyük olasılık içindedir. Nitekim Valerius, Gaius'un ölümünden söz ederken senatus consultum ultimum'u atlamıştır. Sonuç olarak söyleyecek olursak 133 yılında Tiberius öldürülmeden önce alınmış bir senatus consultum ultimum yoktur⁶⁵. O halde Tiberius'un öldürülmesi yasal değildir. Consul Scaevola Tiberius'a karşı zor kullanmanın yersiz olduğu kanısındadır. Magistratus ancak sınırsız icra gücü ile önlenilecek bir tehlike söz konusu olduğu zaman bu karara gerek görürdü. Fakat bir senatus consultum ultimum'dan sonra consul zora başvurabilir ve eli silah tutan Romalıları silah altına çağırabilirdi. Senato oturumuna başkanlık eden Scaevola başta yaptığı konuşmada Gracchus'un reformlarının devletin güvenliğini sarsmadığı görüşünü savunmuştur. Tiberius'a karşı kuvvet kullanmak istemediğini belirtmiştir.

Tiberius öldürüldüğünde Scipio Aemilianus İspanya'da Numantia savaşında bulunuyordu. Roma'ya döndüğü zaman halk tribunu Papirius Carbo kendisine Tiberius'un öldürülmesi hakkında ne düşündüğünü sormuş ve amacı hükümeti devirmek idi ise haklı olarak öldürüldüğü cevabını almıştır⁶⁶. Scipio, Tiberius'un reform programını kabul ettirirken ihtilâl yoluna saptığı inancındadır. Bu nedenle Gracchus'un öldürülmesini mazur göstermek istiyordu. Tiberius öldürüldükten sonra ilk çatışmadan hayatta kalan yandaşları kovuşturmaya uğramış ve cezalandırılmışlardır, ölüm ya da sürgün cezaları verilmiştir. Burada senato kararı ile kurulmuş bir mahkeme söz konusu ise, bu 133 yılında bir senatus consultum ultimum olmadığının belgesidir. Eğer senatus consultum ultimum alınmış olsa idi Gracchuscuların yargılanması için olağanüstü bir mahkemeye gerek kalmazdı ve bunlar hemen öldürülebilirlerdi. Oysa elimizdeki kaynaklara göre Tiberiuscular özel mahkemelerde yargılanmışlardır. Mahkemeye 132 yılı consulleri Popillius Laenas ve P. Rupilius başkanlık etmişlerdir⁶⁷.

Tiberius Gracchus'un öldürülmesi karşısında halkın tepkisi o kadar büyük olmuştur ki senato toprak yasasını yürürlükten kaldır-

⁶⁵ Rödl, s. 105, 120, 127, 145, 151, 154 vd., 160 vd., 166.

⁶⁶ Velleius II, IV, 4; Cicero, de oratore II, 106; Livius perioch, 59; de viris illustribus, 58.

⁶⁷ Plutarchos, Ti. Gracchus XX, 3; Velleius II, 7, 4; Valerius Maximus IV, 7, 1.

maya cesaret edememiştir⁶⁸. Öldürülen Tiberius'un yerine üçlü komisyona Gaius Gracchus'un karısının babası Publius Crassus Mucianus seçilmiştir⁶⁹. Tiberius'un ölümünden sonra da senatoda reform partisi varlığını korumuştur; bunların başında Quintus Metellus ve P. Mucius Scaevola vardır⁷⁰. 132 yılı consulu olan ve öteki consul ile birlikte Gracchusların kovuşturmasını yapan Popillius Laenas toprak yasasının uygulanması ile ilgilenmiştir. Toprak dağıtımının ne ölçüde uygulandığını vatandaş listelerindeki sayılar açık olarak ortaya koymaktadır. Livius'(epitoma 59, 60) dan öğrendiğimize göre 132 yılı başında eli silah tutan vatandaş sayısı yaklaşık olarak 319.000 kadarken 125 yılında bunların sayısı 395.000 i bulmuştur. Buna göre Roma vatandaş sayısında 76.000 artış vardır. Gracchus'un toprak reformundan sonra bir çok vatandaş proletaryalıktan çıkmış ve vatandaş listesine alınmıştır. Bu 76.000 kişiden bir bölümünün serbest bırakılan köleler ya da başka yoldan vatandaşlığa alınanlar olduğunu kabul etsek bile 125 yılına kadar yaklaşık olarak 60.000 topraksız köylü toprak sahibi olmuştur ki bu da küçümsenecek bir sayı değildir⁷¹. Devlet topraklarından müttefiklerin de yararlanmasına olanak verilmişti; toprak komisyonu sonunda müttefiklerin elindeki devlet topraklarına da el attı. Bunun üzerine müttefikler haklarının korunması için Scipio Aemilianus'a başvurdular. 129 yılında Scipio'nun etkisi ile komisyonun elindeki adli yetki alındı ve censor'lara ve onları temsil eden consullara verildi⁷². Bu tutum bundan sonra devlet topraklarının taksimini durdurmak demektir, çünkü komisyon tarafından toprakların düzenlenmesi işi hukuk açısından engellenmişti. Bu esnada toprak komisyonunda Appius Claudius ve Publius Crassus Mucianus'un ölümünden sonra onların yerine seçilmiş olan M. Fulvius Flaccus ve C. Papirius Carbo bulunmakta idi, yani komisyon C. Gracchus ile birlikte genç reformculardan oluşmakta idi⁷³. Scipio müttefiklerle

⁶⁸ Plutarchos, Ti. Gracchos XXI, 1; Mommsen, Römische Geschichte 1954, s. 463; Gundel, "Tiberius Sempronius Gracchus" Der Kleine Pauly 2 sütün 861; Pignaniol, s. 142; Goess, s. 329; Bengtson, s. 157; Kahrstedt, s. 261; Münzer sütün 1424.

⁶⁹ Plutarchos, Ti. Gracchus XXI, 1.

⁷⁰ Kornemann, s. 32 vd; Mommsen, Römische Geschichte s. 463.

⁷¹ Mommsen, Römische Geschichte s. 464; E. v. Stern, s. 244.

⁷² Appian, bella civilia I, 1, 19.

⁷³ Appian, bella civilia I, 18.

ilgili toprak sorunu üzerinde konuşmaya hazırlandığı günün sabahında yatağında ölü olarak bulundu. Halk onu Ti. Gracchus'un toprak yasasını kaldırmakla suçlamıştı. Scipio'nun âni olarak ölümü çeşitli söylentilere yol açtı⁷⁴. Kartaca'da ve İspanya'da kazandığı başarılar sonucu ünün doruğuna erişmiş olan Scipio Aemilianus için resmî tören bile yapılmadı⁷⁵. Bazı modern tarihçilerin görüşüne göre Gracchuscuların cinayetine kurban gitmişti⁷⁶. Aristokratlar da olayı yatıştırdılar ve Scipio'nun ölümü hakkında soruşturma yapılmadı.

131 yılı halk tribunu olan C. Papirius Carbo, halk tribunlarının yeniden adaylıklarını koyabilmeleri için bir öneri getirmişti. Ancak Scipio karşı koyunca sonuç alınmamıştı. Birkaç yıl sonra, Scipio'nun ölümünden sonra öneri yeniden ele alınmış ve bazı şartlarla da olsa kabul edilmiştir⁷⁷.

Reformcuların ana amacı toprak dağıtım işini yeniden işler hale getirmektir. Uygulamaya karşı çıkan müttefiklere de vatandaşlık hakkı vererek engelleri ortadan kaldırmayı tasarlıyorlardı. Fakat senato bunu baltalamak amacı ile 126 yılında Halk tribunu Marcus Iunius Pennus aracılığı ile vatandaş olmıyanları Roma'dan çıkarmak için bir öneri getirdi. Demokratlar, özellikle Gaius Gracchus bu öneriye karşı çıktysa da öneri yasalaştı. Reformculardan 125 yılı consulu olan M. Fulvius Flaccus buna karşı müttefiklere Roma vatandaşlık hakkı verilmesi ve elde edemiyenlere yeniden Roma meclisine başvurma hakkı tanınması için öneride bulundu. Fakat buna senatodan olduğu kadar halktan da tepki geldi, çünkü halk kendi haklarını daha başkaları ile paylaşmak istemiyordu. Bunun yanı sıra karakersiz bir kişi olan C. Papirius Carbo da bu ara renk değiştirmiş ve aristoklardan yana geçmişti ve Flaccus yalnız kalmıştı. Çünkü Gaius Gracchus da 126 yılında quaestor seçilmiş ve oradaki savaşları yönetecek olan vali L. Aurelius Orestes'e yardımcı olarak Sardinia eyaletine gönderilmişti⁷⁸.

Bir yanda reformcuların çabası öte yanda aristokratların senato rejimini yeniden sağlamlaştırma çabası ile geçen 10 yıldan sonra

⁷⁴ Appian, *bella civilia* I, 19 vd.; Velleius, II, IV, 6.

⁷⁵ Appian *bella civilia* I, 20.

⁷⁶ Bakınız Mommsen, *Römische Geschichte* s. 466.

⁷⁷ Livius, *epitoma* 59; E. v. Stern, s. 259; Mommsen, *Römische Geschichte*, s. 468.

⁷⁸ Plutarchos, C. Gracchus I, 4.

reform partisinin başına Gaius Gracchus geçmiş, 123 yılı tribunluğuna adaylığını koymuş ve seçilmiştir⁷⁹. Aristokratlar bunu engelleyebilmek için her çeşit çareye başvurmuşlardır. Gaius 124 yılında consul Orestes'in isteği dışında Roma'ya dönünce sorguya çekildi. Kendisini savunurken, başkaları 10 yıl askerlik yaptıkları halde kendisinin 12 yıl orduda görev yaptığını ve yasa gereğince quaestor olarak bir yıl sonunda gittiği eyaletten Roma'ya dönme hakkı olduğu halde Sardinia'da 2 yıldan fazla kaldığını ve sefere cebi dolu gidip boş olarak dönen tek kişi olduğunu söyledi⁸⁰. Savunması sonucu aklanan Gaius Gracchus'u aristokratlar bu kez başka bir nedenle suçladılar. Latium-Campania sınırında önemli bir şehir olan Fregellae'deki ayaklanmanın kışkırtıcılığını yaptığı söyleniyordu⁸¹. Ancak bunda da suçsuzluğunu ispat etti ve tribunluk için oy toplama hazırlığına girişti. Seçimlerde oy kullanmak için halk taşradan Roma'ya akın etmişti⁸². Aristokratlar yenilgiye uğradılar ve Gaius 123 yılı halk tribunluğu görevine başladı.

Tiberius Gracchus'tan 9 yaş daha küçük olan Gaius Gracchus göreve başladığı zaman 30 yaşında bulunuyordu. C. Gracchus'u tutan ya da tutmayan bütün kaynakların verdiği bilgiye göre çok iyi eğitilmiş ve çok yetenekli bir kişidir. Aynı zamanda yürekli bir asker olduğunu hem 134 te katıldığı Numantia'daki hem de Sardinia'daki savaşlarda göstermişti. Genel yetenekleri bakımından olduğu gibi konuşmacı olarak da Tiberius'dan üstündü. Diksiyonu kusursuz, düşünceleri bilgece ve üslubu etkili idi⁸³. Büyük olasılıkla 132 yılında consul P. Popillius Laenas'ın izlediği ve suçladığı arkadaşı Vettius'u mahkeme önünde savunduğu zaman konuşmacı olarak büyük bir üne kavuşmuştu. 131 yılında verdiği ilk politik nutku daha da önemlidir. Halk önünde yaptığı bu konuşmada ilk kez öldürülen kardeşi için şikâyetle bulunmuştur. Kullandığı sözcükleri öylesine iyi seçiyordu ki dinleyenler üzerinde istediği etkiyi yapabiliyordu⁸⁴. Bu konuşmalar Gaius'un dürüstlüğünü ve görev düşkünlüğünü ortaya koymaktadır.

⁷⁹ Appian, *bella civilia* I, 21; Plutarchos C. Gracchus III, 2; Velleius II, 6,3.

⁸⁰ Plutarchos, C. Gracchus II, 4, 5.

⁸¹ Plutarchos, C. Gracchus III, 1.

⁸² Plutarchos, C. Gracchus III, 1; *De viris illustribus* 65, 2.

⁸³ Cicero, *Brutus* XXXIII, 125, 126; Cicero *de oratore* III. LVI, 214; Velleius II, VI, 2; M. Schanz, *Geschichte der römischen Literatur* I³, 1 (1907) München, s. 306 vdd.

⁸⁴ Münzer, *RE* II, A, 2, sütun 1379.

Kardeşi Tiberius için yaptığı şikâyetler parçalar halinde günümüze kalan nutuklarından biliniyor⁸⁵. Aynı zamanda Tiberius'dan daha hırslı idi. Politika alanında çeşitli deneylerden geçmiş gerçek bir devlet adamı idi. Dostlarına karşı bağlılığı ve özverisi ve ailesine karşı sevgi ve bağlılığı ile tanınıyordu. Annesi Cornelia ile arasında ömür boyu süren içten bir bağlılık vardı⁸⁶.

Gaius Gracchus göreve başladığı zaman soylu yöneticilerden intikam almak amacıyla idi. Annesi Cornelia oğlunu iyi tanıdığı içindir ki ona yazdığı bir mektupta vatanın zarar görmesindense kendi düşmanlarının varlığını bin kez yeğ tuttuğunu söylemiştir⁸⁷.

Gracchus'un görevde bulunduğu sürede çıkarttığı yasaların kronolojisini elimizdeki antik kaynaklardan saptamak oldukça zordur. ikinci elden kaynaklar olan Plutarchos (Gaius Gracchus V), Appian (bella civilia I, 21 vdd.), Diodor (34/35, 24), Livius (perioch. 60), Velleius (II, VI, 2, 3) bu konuda birbirleri ile çelişirler. Bu nedenle bu konu modern tarihçiler arasında da tartışmalıdır. Fakat Gaius 123 yılında göreve başlar başlamaz 2 öneri getirmiştir⁸⁸. Bunlardan biri (Lex Sempronia) devlet içinde önemli olayları soruşturmak için consullardan kurulu olağanüstü mahkeme komisyonunu yasa dışı saymaktır. Bundan böyle olağanüstü mahkemeler halk oylaması ile kurulabilecekti. Bu öneri 132 yılı consulu Popillius Laenas'ı cezalandırmayı amaçlıyordu; çünkü yasa geriye doğru da işliyecekti⁸⁹. Lex Sempronia'nın oylanmasından hemen sonra Popillius halk oylaması ile kurulan bir mahkemede hüküm giymişti. Laenas sürgüne gönderilecekti, bu yüzden kendisi sonucu beklemeden İtalya'ya terketmiştir. Bu yasanın senatus consultum ultimum ile ilgisi yoktu, yani olağanüstü zor durumlarda senatonun başvurduğu yola karşı değildi. 2. öneride ise halk meclisi tarafından görevinden uzaklaştırılmış bir kişinin yeniden göreve gelememesi öngörülüyordu. Bu önerideki amaç ise M. Octavius'un yeniden seçilmesini engellemekti. Fakat Plutarchos' (C. Gracchus IV, 2, 3) dan öğrendiğimize göre Gaius bu öneriyi annesinin ricası üzerine geri almıştır.

⁸⁵ Cicero, de oratore III. LVI, 214; Plutarchos C. Gracchus III, 4, 6.

⁸⁶ Münzer, RE II A, 2, sütun 1397; Mommsen, Römische Geschichte, s. 469.

⁸⁷ Schanz, s. 307; Mommsen, Römische Geschichte, s. 470.

⁸⁸ Plutarchos, C. Gracchus IV, 1, 2.

⁸⁹ Bengtson, s. 158; Rödl, s. 89.

Gaius göreve geldiği zaman geniş kapsamlı bir program hazırlamıştı. "De legibus promulgatis" adlı konuşmasında reform programını bütün ayrıntıları ile açıklamıştır; bunu birinci tribunluk yılının başında açıkladığı kesindir⁹⁰. Gaius'un çıkarttığı belli başlı yasaların başında toprak yasası (lex agraria) gelir. Bu yasanın kapsamı hakkında bilgi sahibi değiliz. Ancak büyük olasılıkla 133 yılında kardeşinin çıkarttığı fakat zamanla işlemez duruma gelen yasanın yeniden yürürlüğe konmasıdır. 129 yılında Scipio'nun üçlü komisyonun elinden aldığı yetki Gaius'un yasası ile yeniden komisyona verilmiştir. Birinci tribunluk yılında çıkartmış olduğu bir başka yasa askerlik yasasıdır (lex militaris)⁹¹. Bu yasa 17 yaşından küçüklerin askere alınmasını ve 6 yıldan çok askerlik yapılmasını yasaklıyordu. Bundan böyle askerlerin giyim kuşam giderlerini devlet karşılayacak ve bunun için harcanan paralar asker aylıklarından düşülmeyecekti.

Tahıl yasası (lex frumentaria)⁹² da ilk tribunluk yılında çıkarılmış yasalardandır. Bu yasa Romalı her aile reisine ayda 5 kile buğdayı pazar fiyatından daha aşağı alma olanağı veriyordu. 4 ila 5 kile buğday kölelerin payı idi, yani gerekeni ucu ucuna karşılıyordu⁹³. Bu buğdayın getirilebilmesi için yolların ve korunması için siloların yapılması gerekiyordu. Gaius bunun için de bir yasa çıkartmıştır (lex de viis muniendis)⁹⁴. Bu işleri Gaius kendisi yönettiği için büyük bir grup oluşturan müteahhitlerle de yakın ilişki koruyordu. Böylece büyük kapital sahibi atlı sınıfı üzerinde etkisini çoğaltıyor ve senatoya karşı durumunu güçlendiriyordu. Gaius'un amacı senato egemenliğini sarsmaktı. Çıkarmış olduğu yasaların tümü yasaya uygun biçimde oylanmıştır. Rödl'(s. 48) ün de söylediği gibi bir anayasa reformudur. Antik ve modern yazarlardan bir kısmı Gaius'un tutumunu tiran

⁹⁰ Restovtzeff, Geschichte der alten, Welt II, s. 147; Bengtson, s. 158.

⁹¹ Plutarchos, C. Gracchus V, 1.

⁹² Plutarchos, C. Gracchus V, 2; Appian, bella civilia I, 21; Kornemann, s. 44.

⁹³ Rödl, s. 47, dipnot 3. Yasanın amacı tartışmalıdır. Tahıl yasası ile İtalya'da üretimi arttırmayı ve küçük çiftçiyi kalkındırmayı amaçlayan toprak yasası arasında çelişki var gibi görünmektedir. Oysa dağıtılan toprak miktarı satış için buğday üretimine yeterli değildir, ancak toprak sahibinin ihtiyacını karşılamaktadır. Gaius'un bu yasası yüzünden antik çağda kendisi demagoji yapmakla suçlanmıştır, fakat bu yanlış bir görüştür.

⁹⁴ Appian, bella civilia I, 23. Bütün bu işler için Gaius zamanında çok fazla para harcanmıştır. Bakınız H. C. Boren, "Numismatic light on the Gracchan Crisis" American Journal of philology, 1958 s. 151, 154.

olma denemesi olarak yorumlarlar⁹⁵. Biz Gaius'un tiranlık hevesinde olduğunu sanmıyoruz, fakat yukarıda da söylediğimiz gibi senatonun gücünü kırmaya çalışmıştır ama yasa dışı davranmamıştır. Roma'da gerçek demokrasiyi kurmak için çaba göstermiştir. Bundan önce sözünü ettiğimiz yasalar ile ise şehir protelaryasını kendi hesabına kazanmış oluyordu.

Atlı sınıfını kazanmasını sağlayacak olan ve ilk tribunluk yılında çıkarıldığını sandığımız bir yasa da mahkeme yasasıdır (lex iudiciaria). O tarihe kadar senatörlerin hakkı olan sürekli ve olağanüstü mahkemelerde jüri üyeliklerine seçilme hakkı onlardan alınıyor ve atlı sınıfına tanınıyordu⁹⁶. Appian' (bella civilia I, 22) ın bildirdiğine göre bu yasa Gaius Gracchus'un ikinci tribunluk yılında, yani 122 de çıkarılmıştır. Gaius'un atlı sınıfını kazanmak için çıkardığı bir başka yasa daha vardır: Asia eyaleti hakkında Sempronius yasası (lex Sempronia de provincia Asia). Tahıl yasası ve bununla ilgili yol ve siloların yapımı için gereken büyük paranın hiç değilse bir bölümünü sağlayabilmek amacı ile Asia eyaletinde üretim üzerinden "Decuma" denen 1/10 vergi alınması kararlaştırıldı. O zamana kadar alınan vergileri Asia şehirlerinin idareleri Roma valilerine ödüyorlar ve bunların aracılığı ile Roma hazinesine ulaşıyordu. Bundan böyle ise vergileri atlı sınıfı, yani Romalı kapitalistler toplıyacaktı. Bu durum atlı sınıfı ile senato sınıfının arasının açacağı ki Gracchus'un istediği buydu⁹⁷. Eyaletlerdeki consulluk hakkında yasa (lex de provinciis consularibus) ile de senato yetkisi kısıtlanmıştır. Bu yasaya göre consul seçimlerinden önce seçilecek consulların gideceği eyalet saptanmış, böylece bir consulun kendisine uygun gelen bir eyalete gitmesi engellenmiştir.

Gaius Gracchus 122 yılında 2. kez tribun seçildi ve daha önce çıkarılan yasa ile yeniden seçilme kabul edildiği için hiç bir tepki ile

⁹⁵ Rödl, s. 49, dipnot 1; Mommsen, Römische Geschichte s. 478; karşılaştırınız Velleius II, 6, 4.

⁹⁶ Plutarchos, C. Gracchus V, 2; E. v. Stern (s. 281) bu yasa ile jüri üyeliklerinin tamamının senatörlerin elinden alındığı kanısında değildir. Ancak atlı sınıftan oluşan üye sayısı senatörlerin 2 katı olduğu için aristokratlar şikâyetçi olmuşlardır.

⁹⁷ Rostovtzeff, Geschichte der alten Welt II, s. 150; Rostovtzeff, Social and economic History of the Hellenistic World II (Oxford) 1953, s. 813 vd.

karşılanmadı, aynı yıl consulluğa da Fannius seçilmişti⁹⁸. 2. tribunluğunun başında Capua ve Tarent'de koloniler kurulması ile ilgili bir yasa önerisi getirmiştir⁹⁹. Bu öneri yasalırsa o zamana kadar dağıtımına girmeyen devlet toprakları da dağıtılabilecekti. Gaius'un Capua ve Tarent'de koloni kurmasının ana amacı Güney İtalya'daki bu eski ve önemli ticaret merkezlerini yeniden canlandırmaktı. Bundan başka Gaius deniz aşırı bir ülkede bir koloni kurulmasını da gerçekleştirmek istiyordu. Fakat bu öneriyi doğrudan kendisi getirmemiş, halk tribunu olan arkadaşı Rubrius'a yaptırmıştır. Bundan ötürü bu koloninin kurulması ile ilgili yasa Rubrius yasası (lex Rubria) adını taşır. Bu koloni III. Kartaca savaşı sonunda Romalılar tarafından yakılıp yıkılmış olan Karthago'nun yerinde kurulacak Iunonia kolonisi idi. Buraya İtalya'nın her yerinden 6000 kolonist yerleştirilecekti¹⁰⁰. Bu koloninin kurulması kararlaştı. Bir kısım halkı deniz aşırı ülkeye yerleştirme prensibi ile İtalya proletaryası için bir göç yolu açılmış oluyordu ve sürekli olabilecek bir çare idi. Koloninin kurulması için oluşan üç kişilik komisyonda Gaius da vardı, bu iş için Afrika'ya gitti ve 70 gün kaldı; kendisine karşı olanlar bu süre içerisinde halkı Gaius Gracchus'dan koparmak için ellerinden geleni yaptılar. Senato bunun için kurnazca bir yol seçti ve Gaius'un önerilerine karşı önerilerle çıkmak üzere 122 yılı halk tribunu olan M. Livius Drusus'u elde etti¹⁰¹. Livius Drusus halkı kazanmak için demagogca bir takım öneriler getirmiştir. Örneğin İtalya içinde 12 koloni kurulmasını ve her birine 3000 kolonist yerleştirilmesini önermiştir. Bu konuda senato ile anlaşma içinde bulunduğunu ve uygulamada Gaius gibi kendisinin rol oynamayacağını bildirmiştir. Bunda da amaç Gaius'u halkın gözünden düşürmekti ve nitekim bunda başarılı da oldu¹⁰². Gaius Afrika'ya giderken yerine temsilci olarak M. Fulvius Flaccus'u Roma'da bırakmıştı. Fulvius Flaccus sert tutumu ile durumu daha kötüye götürmüştür. Drusus Gaius gibi yetenekli ve etkili konuşan bir kişi idi. Halka toprak reformunu Gaius'tan daha geniş çapta uygulayacağına söz veriyordu. Gracchus'ların dağıtılan toprakların satılmasını önlemek amacı ile bu köylülerden devlet hazinesi için almakta oldukları

⁹⁸ Plutarchos, C. Cracchus VIII, 2; Appian, bella civilia I, 22; Velleius II, 6, 3.

⁹⁹ Appian, bella civilia I, 23; Plutarchos, C. Gracchus VIII, 3; Velleius II, 6, 3.

¹⁰⁰ Plutarchos, C. Gracchus VI, 3; Appian, bella civilia I, 24.

¹⁰¹ Appian, bella civilia I, 23; Plutarchos, C. Gracchus VIII, 4.

¹⁰² Appian, bella civilia I, 23 vd.; Plutarchos, C. Gracchus IX, 1.

paraya gerek olmadığını savunuyordu. Drusus müttefikleri memnun edebilmek için de bir çare düşündü ve müttefiklerden askerî cezaların kaldırılmasını önerdi. Bundan böyle Lâtin askerlerine Romalı subaylar tarafından sopa dayacağı çekilemeyecekti. Bütün bunlar gerçekleştirilmesi düşünülmeyen, bol keseden yapılmış vaatlerdi ve düpedüz aristokrat sınıfın Drusus'u öne sürerek oynadığı bir oyundu. A. Heuss' (Propylaeen Weltgeschichte IV, Berlin, Frankfurt, Wien, 1963, s. 195) un deyiimi ile Drusus'un arkasında bulunanlar şerefsizce Gaius Gracchus'tan halkın yüz çevirmesine ve onun yandaşlarına üstün gelmeye çalışıyorlardı, yapılmak istenen kabaca bir tuzaktı. Plutarchos' (C. Gracchus, XI, 1, 2, 3) dan öğrendiğimize göre 70 gün içinde koloni işini düzene koyan Gaius Afrika'dan Roma'ya döndü. Çünkü Drusus tarafından Fulvius'a baskı yapıldığını ve Lucius Opimius'un consulluk için adaylığını koyduğunu öğrenmişti; Opimius consul seçilecek olursa Gaius'u devirmeğe çalışacaktı. Gaius Romanın müttefikleri çıkarına son bir yasa önerisi getirdi. Bu daha önce birkaç kez ele alınan fakat yasalaşamıyan müttefikler sorunu idi. Gaius ve yandaşları Roma vatandaşlık hakkını ellerinden geldiğince yaygınlaştırmak istiyorlardı. Gaius Latinlere tam vatandaşlık, öteki müttefiklere yarı vatandaşlık hakkı verme önerisinde bulundu. Bunda amaç hem Latinlerin de işgal ettikleri devlet topraklarını dağıtabilmek, hem de kendileri lehine seçmen sayısını çoğaltmaktı. Evvelce consulluk yaptığı halde 122 yılında halk tribunluğuna seçilmiş olan M. Fulvius Flaccus da Gaius ile işbirliği yapıyordu. Fakat öneriye senatodan olduğu kadar Roma'nın aşağı tabakasından da tepki geldi. Çünkü bunlar Mommsen' (Römische Geschichte, s. 481) in belirttiği gibi Roma vatandaşlık hakkını bir hisse senedi gibi görüyorlar ve hissedarların sayısını arttırmak istemiyorlardı. Evvelce Gaius'tan yana olan ve hatta onun sayesinde 122 yılında consul seçilmiş olan Fannius Cicero (Brutus, 99 vd.) dan öğrendiğimize göre Gaius'un önerisine karşı aksi tezi savunan "sociis et nomine Latino" adlı ünlü konuşmasını yaptı. Bu konuşmadan günümüze bazı parçalar kalmıştır¹⁰³. Öneri yasalaşamadı; böylece Gaius yenilgiye uğramış oluyordu. Gaius'un yasalaşamıyan son önerilerinden biri de centuria meclisinde oylama şeklinde değişiklik yapılması ile ilgilidir. Gaius bununla birinci sınıfı oluşturan centuriaların oylarının ağır basmasını engellemek

¹⁰³ Bunlar için bakınız Mommsen, Römische Geschichte, s. 481.

istiyordu. Bu önerisi hakkında yalnız Sallust (*Ad caesarem de republica* II, 8, 1) bilgi verir¹⁰⁴.

Gaius 122 yılı Aralık ayında yapılan 121 yılı halk tribunuluğu seçimlerinde 3. kez adaylığını koymuştu, fakat seçilemedi. Oysa Gaius'u destekliyen kalabalık seçim için Roma'ya gelmişti. Bunun üzerine senato consul Fannius'dan Romalı olmıyanların şehirden çıkarılmasını istemişti. Gaius buna karşı bir kararname çıkarmak istemişse de başarı sağlamamıştır¹⁰⁵. Ancak Gaius'a karşı olanlar bununla da yetinmediler. Opimius'un consul seçilmesini sağlayarak Gaius'un yasalarından birçoğunu kaldırmaya, bu arada Iunonia kolonisinin kuruluşunu da engellemeye çalıştılar¹⁰⁶. Opimius soylu sınıfın acımasız bir temsilcisi idi ve Gaius'un kişisel düşmanıydı. Çünkü Opimius daha önce consulluğa adaylığını koyduğu zaman Gaius karşısına Fannius'u çıkartarak onu yenilgiye uğratmıştı¹⁰⁷, Gaius'u ilk fırsatta ortadan kaldırmak istiyordu. Opimius gene karşı partiden Q. Fabius Maximus ile birlikte 1 Ocak 121 de consulluk görevine başladı. Afrika'daki görevlilerin bildirdiğine göre sırtlanlar yeni kurulacak koloninin sınır taşlarını devirmişlerdi. Roma'daki rahiplerin yorumlamalarına göre tanrıların lânetlediği yerde yeniden bir şehir kurulmamalı idi¹⁰⁸. Senato C. Cracchus'un düşmanı halk tribunu Minucius Rufus'u kışkırtarak onun aracılığı ile Rubrius yasanın kaldırılması önerisinde bulundu. Gaius Grachus ve Fulvius öfkeleniler ve haklı olarak senatonun bu konuda yalan söylediğini bildirdiler. Koloninin kaldırılması önerisi yasalaşacak olursa koloninin kuruluş komisyonu başkanı olan C. Gracchus'un bu görevi düşecek ve Gaius mahkeme önüne çıkarılıp mahkûm edilecekti, önerinin ana amacı buydu. Iunonia kolonisi ile ilgili öneri oylanacaktı. C. Gracchus yasanın oylanacağı gün Capitol'e gitti ve önerinin kabul edilmemesi için yandaşlarını da oraya çağırdı. Gaius zora başvurmaktan kaçınmak ve kendisine karşı olanların eline koz vermemek istiyordu. Fakat buna rağmen kendisine bağlı olan ve Tiberius olayını hatırlıyan, aristokratların amacını bilen yandaşlarının silahlanmasına engel

¹⁰⁴ E. v. Stern, s. 293; Bengtson, s. 159.

¹⁰⁵ Plutarchos, C. Gracchus XII, 1, 2.

¹⁰⁶ Plutarchos, C. Gracchus XIII, 1; Appian, *bella civilia* I, 24.

¹⁰⁷ Plutarchos, C. Gracchus XI, 4.

¹⁰⁸ Appian, *bella civilia* I, 24; De viris illustribus 65, 5; Rödl, s. 49 vdd., s. 50 dipnot 2; Gundel, *Kleine Pauly* 3, sütun 1339.

olamamıştır¹⁰⁹. Bir söylentiye göre annesi Cornelia da Gaius'a yardım için orakçı kılığında adamlar yollamıştır¹¹⁰. Fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi (Bakınız s. 19) Cornelia sertlikten kaçınmakta, aksine oğlunu yumuşatmaya çalışmaktadır. Onun için bu konuda da böyle bir yola başvurmuş olacağını sanmıyoruz.

Yasanın oylanacağı gün Capitol tepesi sabahın erken saatlerinde iki grubun yandaşları tarafından işgal edilmişti. Gracchus Capitol'deki tapınağın galerisine giderek olacakları beklemeğe başladı¹¹¹. Bundan sonra Plutarchos'un ve Appian'ın verdiği bilgiler birbirini tam tutmamaktadır. Plutarchos'a (C. Gracchus XIII, 3) göre consul adak yaptıktan sonra uşaklarından biri Quintus Antyllus, Fulvius Flaccus yandaşlarına "alçaklar şerefli vatandaşlara yol açın!" diye bağirmiştir. Appian (bella civilia I, 25) ise adak yapmakta olan Antyllus adındaki plebin Gracchus'u gördüğünü ve elini ona doğru kaldırarak vatanına kıymaması için ricada bulunduğunu bildirir ve Gracchus'un adama sert bir şekilde baktığını yazar. C. Gracchus'un tutumu üzerine Gracchus tarafından hiçbir emir verilmediği halde onun yandaşlarından biri Antyllus'u öldürmüştür. Ayrıntılarda ayrılık olsa da Antyllus'un öldürülmesi her iki kaynakta da vardır¹¹². Böylece Gaius düşmanlarının onu suçlamak için bekledikleri fırsat ellerine geçmiş oluyordu. Gaius Gracchus meclise giderek Antyllus'un ölümünden kendisinin sorumlu olmadığını bildirmek istedi ise de hiç kimse onu dinlememiştir. Gece yarısından sonra kalabalık forumu işgal etmişti. Consul Opimius silahlı kuvvetlerin sabahleyin Capitol'de toplanmasını emretmiş ve senatonun toplanması için haberciler göndermiş, kendisi de forumdaki Castor ve Pollux tapınağında karargâh kurarak olayları beklemeğe başlamıştır¹¹³. Consul ertesi sabah erkenden senatoyu toplamıştır¹¹⁴. Antyllus'un cesedi foruma taşınmış, senatörler de burada toplanmışlardır. Senatörler consul Opimius'tan şehri kurtarmasını ve tiranları susturmasını istediler. Consul senatörlere silahlanmalarını ve ertesi sabah atlı sınıfından her üyenin tam silahlı ikişer köle getirmelerini emretti. Fulvius Flaccus da karşı

¹⁰⁹ Appian, bella civilia I, 24; karşılaştırmız Plutarchos, C. Gracchus, XIII 1.

¹¹⁰ Cicero, Brutus LVIII, 2, 11.

¹¹¹ Plutarchos, C. Gracchus XIII, 3; Appian, bella civilia I, 25.

¹¹² Plutarchos, C. Gracchus XIII, 4.

¹¹³ Appian, bella civilia I, 25.

¹¹⁴ Plutarchos, C. Gracchus XIV, 1.

hazırlığa girişti, fakat Gaius forumdan ayrıldı. Gracchuscular Gaius'un evine giderek geceleyin kapısında nöbet tuttular¹¹⁵. Consul Lucius Opimius ayaklanmanın cumhuriyet anayasasını yıkmayı amaçladığını öne sürüyor ve silahla bastırmak istiyordu. Sabahın erken saatlerinde Capitol'ü Giritli okçular da doldurmuştu. Aristokratların tümü oradaydılar. Reform yanlısı Quintus Metellus bile kılıcı ve kalkanı ile orada bulunuyordu. İspanya savaşlarında deney geçirmiş bir subay olan Decimus Brutus silahlı kuvvetlerin komutasını üzerine aldı¹¹⁶. Senato karar için toplandı, M. Fulvius Flaccus geceyi sokak savaşı için silahlanmakla geçirmişti. Gaius savaşmaktan yana değildi. Ancak aristokratların Capitol'de ve Forumda toplandıklarını öğrenince Flaccus ve C. Gracchus yandaşları ile birlikte Pleblerin eski kalesi olan Aventin tepesine gittiler. Genellikle Gracchusları tutan ve Gracchusların sempatzanı olarak bilinen Plutarchos'un bildirdiğine göre¹¹⁷ Gaius da foruma gitmek üzere togasını giydikten sonra bir hançer alarak yola çıkmıştır. Appian'da bu konuda bilgi yoktur. Ancak hiç değilse kendisini savunabilmek için Gaius'un da yanına bir hançer alması büyük olasılık taşır¹¹⁸.

İlk kan dökülmesine aristokrların mı, yoksa demokratların mı yol açtığı konusu kaynaklardan birbirinden çok farklıdır. Genellikle Gracchuslara düşman olarak bilinen Diodor (34, 28a) Gaius'dan korkunç hilekâr, çabuk kızan bir fanatik olarak söz ediyor ve Antyllus gibi suçsuz bir insanın sorumluluğunu Gaius'a yüklüyor. Gaius yasaları çiğniyen, düzeni bozan ve Roma'ya felaket getiren bir kişidir, Gaius'a karşı zor kullanılmalıdır. Diodor'un Gracchus'lar dönemi için demokratlara düşman olan Poseidonios'dan yararlandığı anlaşılıyor¹¹⁹. Antyllus'un öldürülmesi için emir veren de Gaius'dur. Appian'da Gaius'un amaçsız olarak yaptığı bir hareket Antyllus'un öldürülmesine sebep olmaktadır. Plutarchos'ta ise Gaius tamamiyle suçsuzdur. Tabii bu yargılarda antik yazarların kişisel görüşleri ve yan tutmaları söz konusudur. Fakat hepsinin belirttiği nokta ilk kan dökülmesine sebep olan Garacchus'çulardır; halk heyecana sürüklenmiş ve bunun üzerine zora başvurulmuştur.

¹¹⁵ Plutarchos, C. Gracchus XIV, 3, 4, 5.

¹¹⁶ Mommsen, Römische Geschichte, s. 485; Rödl, s. 65.

¹¹⁷ Plutarchos, C. Gracchus XV, 1.

¹¹⁸ Karşı görüşler için bakınız Mommsen, Römische Geschichte, s. 485.

¹¹⁹ Rödl, s. 54 dipnot 1.

Senatonun görüşüne göre Roma cumhuriyetinin temel prensipleri tehlikede idi. Buna göre senatus consultum ultimum için gerekli şartlar vardı. Cicero (Catil. I, 2, 4) Gaius'un lex Rubria'nın oylanması ve Antyllus'un ölümünden sonraki tutumunu ayaklanma olarak nitelemektedir. Fakat Cicero bu yargısında ne derece haklıdır, üzerinde durulmaya değer. Plutarchos'dan açıkça anlaşıldığına göre senatus consultum ultimum senatonun oybirliği ile alınmıştır. 121 yılının öteki consulu Q. Fabrius Maximus Roma'da bulunmadığı için –Gallia'da Allobroglara karşı savaşıyordu– bütün yetki L. Opimius'da toplanmıştı. Livius (perioch., 61) da senatus colsumtultimumdan sözeder. Opimius'un senatoyu toplantıya çağırdığı sabah olağanüstü durum ilân edildiği kesindir. Bu kararlardan sonra Opimius, Gracchus ve yandaşlarına karşı savaş açıyordu. Bunun üzerine Aventin'de toplanmış olan Gracchusçulardan Fulvius Flaccus köleleri silahlanmaya çağırdı ve Diana tapınağında toplandılar.

Senato Gracchus ve Flaccus'u kendilerini savunmak üzere senatoya çağırdı¹²⁰, fakat onlar bu çağırığa uymadılar. Gaius'un önerisi üzerine Fulvius bir anlaşmaya varmak için küçük oğlu Quintus'u senatoya gönderidi, fakat Opimius Gracchus ile Flaccus'un gelmeleri için direndi ve Flacchus'un oğluna bir daha gelirse geri gidemiyeceğini bildirdi¹²¹. Opimius Gracchus ile Flaccus'un hiç koşulsuz teslim olmalarını istiyordu. Gracchus gitmek istemiş fakat Flaccus ona engel olmuştur ve bir kez daha uzlaşma denemesinde bulunmuş ve oğlunu yeniden senatoya yollamıştır. Opimius Quintus'u alakoydu ve kendilerinin gelmeyişi ayaklanma kabul ederek Aventin'e saldırı emri verdi¹²². Sallust'dan anlaşıldığına göre¹²³ atlı sınıfı Gaius ile birliği bozmuş, Opimius'un silahlanma çağırısına uyararak ona karşı cephe almıştı. Consul Opimius Gaius ve Flaccus'un başlarını getirene başların ağırlığınca altın vereceğini ilân etti¹²⁴. Böylece Gracchus ve yandaşlarına karşı silahlanmış olanlar Aventin'e saldırırlarken Giritli okçular da saldırganlara yol açıyorlardı¹²⁵.

¹²⁰ Appian, *bella civilia* I, 26.

¹²¹ Plutarchos, C. Gracchus XVI, 1, 2; Appian, *bella civilia* I, 26.

¹²² Appian, *bella civilia* I, 26; Plutarchos, C. Gracchus XVI, 3; de viris illustribus 65, 5.

¹²³ Rödl, s. 64, dipnot 3.

¹²⁴ Plutarchos, C. Gracchus XVII, Velleius II, 6, 6; Diodor 34, 29.

¹²⁵ Plutarchos, C. Gracchus XVI, 3; Appian, *bella civilia* I, 26; Orosius, *historiae* 5, 12, 7.

Gracchuscular fazla direnç göstermediler. Çatışmada Fulvius kaçtı fakat yakalanarak büyük oğlu ile birlikte öldürüldü. Gaius çatışmaya katılmamış, olayları Diana tapınağından izlemişti, kendisini öldürmek istedi fakat dostları Pomponius ile Licinius kendisini engellediler ve kaçmaya zorladılar¹²⁶. Plutarchos' (C. Gracchus XVI, 4) un bildirdiğine göre Gaius diz çökmüş ve Roma halkını hiçbir zaman köle durumunda bırakmaması için tanrıya yalvarmıştır. Plutarchos'un verdiği bu haber doğru ise Gaius'un son ânında bile vatanını düşünecek kadar idealist bir kişi olduğu kanıtlanmış olur. Gaius kaçabildi ve Tiber'in karşı yakasına geçti, Furina tapınağına sığındı, yanında kölesi Philocrates vardı. Kendilerini izleyenler yaklaşıncaya Philocrates önce efendisini, sonra da kendisini öldürmüştür olmalıdır, cesetleri tapınakta bulunmuştur¹²⁷. Flaccus ve Gracchus'un başları Opimius'a getirilmiştir. Opimius daha sonra Gracchus yandaşlarının yakalanarak boğulmalarını emretmiştir¹²⁸. Gaius'un yandaşlarından 3000 kişi öldürülmüştür. Fakat bu 3000 sayısı büyük olasılıkla çatışma sırasında ölenlerle birlikte hesaplanmıştır; kesin olan bir şey varsa o da sonradan öldürülenlerin daha çok olduğudur. Bunların malları satılıp parası devlet hazinesine verilmiştir. Gaius'un başını Opimius'a getiren Opimius'un dostu L. Septimuleius'dur ve kendisine Gracchus'un başı ağırlığınca para verilmiş, fakat Flaccus'un başını getirenlere, bunlar ayak takımından oldukları için, hiçbir şey ödenmemiştir¹²⁹. Cornelia'nın oğlu için yas giysisi giymesi bile yasaklanmıştır. Fakat Gracchus kardeşlere bağlı olup hayatta kalabilmiş kişiler onlara taparcasına davranmışlar ve polis tedbirlerine rağmen onlara olan borçlarını yerine getirebilmek için anılarına saygı göstermişlerdir¹³⁰. Gaius halk tarafından haklı olarak "erdemli en çok seven kişi" ve "Roma pleb sınıfını en çok seven kişi" olarak nitelendirilmiştir.

Opimius Romada'ki vatandaşları senatonun toplanıp karar almasından önce silahlanmaya çağırmıştır, demek ki senatus colscultum ultimundan sonra alınması gereken tedbiri önceden almıştır, yani

¹²⁶ Plutarchos, C. Gracchus XVI, 4; Appian, *bella civilia* I, 26.

¹²⁷ Plutarchos, C. Gracchus XVI, 2 vd.; Appian, *bella civilia* I, 26; Velleius II, 6, 6; Diodor 34, 29; Valerius Maximus VI, 8, 3; Orosius, *historiae* V, 12, 8; de *viris illustribus* 65, 5.

¹²⁸ Appian, *bella civilia* I, 26; Plutarchos, C. Gracchus XVII, 4 vd.

¹²⁹ Mommsen, *Römische Geschichte* s. 486.

¹³⁰ Aynı eser s. 487; Münzer, *RE* II A, 2, sütun 1397.

usule uygun biçimde toplanmış bir ordu söz konusu değildir. Toplanan kuvvetlerin askerlik görevi yapmış olması gerekliydi, Opimius ise eli silah tutan her vatandaşı yardıma çağırmişti. Bu, çok zor durumlarda ordu toplama görevi olmıyan magistrat tarafından da alınabilirdi. Opimius Gaius ve Fulvius'u devleti zor duruma düşüren kişiler olarak tanımlıyordu. Kendi açısından, bozulan devlet düzenini yeniden kurmak istiyordu. Velleius (2, 7, 6) Opimius'un Gracchusçuları devletin varlığını korumak için değil, kişisel kininden ötürü öldürttüğünü yazar. Opimius'un senatus consultum ultimum'dan sonra Gracchusçulara karşı saldırıya geçmesi yasaldır. Opimius'a verilen olağanüstü yetki eskiden diktatörlere verilen yetkiye çok yakındır, fakat bir bakıma ondan farklıdır. Senatus consultum ultimum ile emretme yetkisi iki consula verilince bunların birbirlerini denetleme hakkı olduğundan sınırsız yetki kısıtlanmaktadır ve bu bakımdan diktatörlükten ayrılır¹³¹. Ancak burada yukarıda belirttiğimiz gibi ikinci consul Roma dışında olduğundan bütün yetki Opimius'ta toplanmıştır. Elimizdeki kaynaklardan çoğunda Opimius'un sokak çatışmasından sonra hayatta kalan Gracchus yandaşlarına karşı uyguladığı işlemler doğru bulunmamaktadır¹³². Roma yasasına göre ancak suçlu, bir jüri tarafından saptanan kişi mahkûm edilebilir, buna magistrat'ın hakkı yoktur. Oysa elimizdeki kaynaklardan elde edilen bilgiye göre Gracchus yandaşları jüri önünde yargılanmadan mahkûm edilmişlerdir¹³³. Fakat senatus consultum ultimum devam ettiği sürece consulun buna yetkisi vardır ve elimizdeki kaynakların Opimius'u suçlamaları hukuk açısından kabul edilemez¹³⁴. Ancak gerçekten bu kadar çok Gracchusçunun öldürülmesine hiç gerek olmayabilirdi ve bunlar sadece tutuklanarak zararsız hale getirilebilirlerdi. Büyük olasılıkla Opimius kendisine tanınan yetkiyi aşmıştır. 120 yılında Gaius ve arkadaşlarına karşı giriştiği hareketinden ötürü sorguya çekilmiştir¹³⁵. Soruşturmayı halk tribunu Q. Decius yönetmiş savunmayı 120 yılı consulu Papirius Carbo üzerine almıştır.

¹³¹ Rödl, s. 70.

¹³² Velleius II, 7, 3; Orosius, historiae V, 12, 10; Sallust, bellum Iugurthinum 31, 7; Plutarchos, C. Gracchus XVIII, 1; Florus, epitoma 2, 3.

¹³³ Rödl, as. 76 vd.

¹³⁴ Rödl, s. 82

¹³⁵ Livius perioch. 61; Cicero, de oratore II, 25, 106.

Livius' (Perioch. 61) dan öğrendiğimize göre Opimius Gracchusçuları toptan yoketmekle suçlanmış fakat sonunda temize çıkmıştır. Opimius davasında consulun tutumunun yasallığı halk partisi tarafından da doğrulanmıştır.

II. yüzyılda diktatörlük uygulanmamış, iç politikadaki güçlükler senatonun kurduğu olağanüstü soruşturmalarla çözülmüştü. Gaius senato kararı ile yapılan bu özel soruşturmaları kaldırmış, bundan sonra ilk defa 121 yılında senatus consultum ultimum ortaya çıkmış ve anayasada yerini almıştır. Senatonun bu yeni silahının ilk kurbanı Gaius'un kendisi olmuştur¹³⁶. Gracchus kardeşlerin reformları üzerinde gerek antik yazarlar gerek günümüz tarihçileri arasında çok büyük görüş ayrılıkları vardır. Bu ayrılıklar pek tabii olarak kişilerin eğiliminden ve önyargılarından olduğu kadar Roma yönetim sisteminin özelliğinden ileri gelmektedir. Gerçekten Roma yönetim sisteminde pratik ile teori arasında o kadar büyük ayrılıklar vardır ki, bu kişilerin ayrı yargılara varmasına ya da kesin bir yargıya varamamasına neden olmaktadır¹³⁷. Örneğin Mommsen (Römische Geschichte s. 480) Gaius Gracchus'u bir yandan politika kundakçısı olarak nitelendirirken öte yandan ülkesini yeniden kuran kişi olarak tanımlamaktadır. Mommsen Roma monarşisinde Gaius Gracchus'a kadar ulaşmayan yaratıcı bir düşünce olmadığını yazar. Mommsen' (Römische Geschichte s. 478) a göre Gaius Gracchus bütün yasaları ile bölücülük yapmıştır. Fakat İtalya'da kök salmış olan yaygın fakirliğe bir çare bulmak için ciddi çaba harcamıştır.

C. Gracchus'un özellikle yapmak istediği kesinlikle bir halk egemenliğini gerçekleştirmektir. Bir çok modern tarihçilerin görüşüne göre bu düşünce Grek şehir devleti idealinden alınmıştır ve bunun bir dünya devleti olan Roma'da uygulanması olanaksızdır¹³⁸.

C. Gracchus'un öldürülmesinden sonra soylular Gracchus kardeşlerin reformlarını ortadan kaldırmak için hemen harekete geçmişlerdir, toprak reformu işlemez hale gelmiştir. Henüz sahibinin elinden alınmamış olan devlet toprakları o kişilerin özel malı olmuştur. Ancak büyük olasılıkla İtalikler bunun dışında bırakılmışlardır.

¹³⁶ Rödl, s. 171; karşılaştırmız Piganiol, s. 143.

¹³⁷ The Cambridge Ancient History IX (1951) s. 26.

¹³⁸ E. v. Stern s. 300; Rostovtzeff, Geschichte der alten Welt, s. 155; Bengtson, s. 160; Kahrstedt, s. 257; buna karşı görüş için bakınız A. Heuss, s. 188.

Gaius'dan sonra Concordia tapınağı yapılarak Roma toplumu içerisinde ahengin kurulduğu ilân edilmiştir¹³⁹. Bu düpedüz uydurmadır ve gerçekte ilgisi yoktur. Yöneticiler toprak reformunu kaldırmakla ihtilâli önleyeceklerini sanıyorlardı. Oysa halk Gracchusları yalnız kendi çıkarlarının temsilcisi olarak görmüyordu, onlara karşı yürekten bağlıydılar. Fakat Gaius'un öldürülmesi ile aristokratlar gene de büyük başarı elde etmişlerdi, 10 yıl içerisinde yasalardan çoğu kaldırıldı ve en azından bir kuşak için devrim hareketi engellendi. Appian' (bella civilia I, 27) dan öğrendiğimize göre zenginler hemen fakirlerin elindeki toprakları satın almağa ya da para ödmeden zora başvurarak el koymağa başladılar. Böylece fakirlerin durumu öncekinden daha kötü oldu. 111 yılında halk tribuna Thorius'un önerisi ile çıkarılan Thorius yasası (lex Thoria) ile toprak dağıtımı büsbütün yasaklanmıştır. Fakat devlet topraklarını ellerinde bulunduranlar bunları az bir para karşılığında aldılar. Büyük olasılıkla 111 yılında çıkarılan bir yasa ile dağıtılmış olan devlet toprakları da özel mülk olarak kabul edilmiştir¹⁴⁰. 120 yılında toprak dağıtma işi ile ilgili komisyonda Sulpicius Galba, Papirius Carbo, Calpurnius Bestia vardır¹⁴¹. 125-115 yılları arasında, yani henüz Gaius Gracchus'un hayatta olduğu dönemde bile toprak dağıtımı çok sınırlıdır. Bunu 125 ve 115 yıllarındaki vatandaş listelerindeki sayının aşağı yukarı aynı oluşundan anlamaktayız. Bunun bir nedeni Romalı vatandaşların elindeki devlet topraklarının hemen hemen hepsinin dağılmış olması idi. Gaius Gracchus'un son yasa önerilerinden biri olan Latinlere vatandaşlık hakkı verilmesi sorunu da çözümlenmeden kaldığı içindir ki dağıtılan devlet toprakları çok kısıtlı olmuştur.

Gaius'un ölümünden sonra tahıl yasası, Asia eyaleti ve yargıçlarla ilgili yasalar yürürlükte kaldı¹⁴². Aristokratlar atlı sınıfından çekindikleri için uzun süre yargıçlarla ve Asia eyaleti ile ilgili yasalara dokunamamışlardır.

¹³⁹ A. Heuss, s. 197; karşılaştırınız Boren, s. 151.

¹⁴⁰ Appian, bella civilia I, 27; Bengtson, s. 160; Kahrstedt, s. 266; Kornemann, s. 52 vd.

¹⁴¹ Piganiol, s. 154.

¹⁴² Mommsen, Römische Geschichte, s. 472.

¹⁴³ Gundel, Der Kleine Pauly 2, sütun 859; Restovtzeff, Geschichte der alten Welt, s. 153.

Sonuç olarak söyleyecek olursak 2 kardeş de gerçek idealisttirler ve prensipleri aynıdır. Tiberius'un başlattığı ve tasarladığı birçok yasaları Gaius yeteneği, diplomatik görüşü ve enerjisi ile gerçekleştirmek olanağını bulmuştur. Gaius işe ayrıntılı ve tam plânlanmış bir program ile başlamıştır. Halk egemenliğini gerçekleştirmek için fakir halkın ve atlı sınıfının yararına bir takım yasalar çıkartmıştır. Sonunda başarısızlığa uğramasında aristokratların kendisine karşı almış oldukları cephenin payı büyüktür. Ancak başarısızlığındaki bir başka neden şehir proletaryası ile kapital sahibi atlı sınıfını birbirine yaklaştırmaya çalışmış olmasıdır. Yaşantıları ve sosyal ilişkileri bakımından atlı sınıfı doğal olarak senato sınıfına, aristokratlara daha yakındı, nitekim 121 yılı consulu Gaius'a karşı saldırı ve silahlanma emri verdiği zaman bunlar senato sınıfı yanında yer almışlardır.

Birçok modern tarihçiler Tiberius'un başlangıçta sosyal reformcu olduğunu, fakat sonradan ihtilalci niteliğe büründüğünü, Gaius'un ise doğrudan doğruya ihtilalci olarak işe başladığını kabul etmektedirler. Bu iki kardeş gerçekten ihtilalci mi dir yoksa sosyal reformcu mu dur bu sorunun cevabını vermek yukarıda da belirttiğimiz nedenlerden ötürü (bakınız s. 30) kolay değildir. Ancak Gracchusçulara karşı ya da onlardan yana olan tarihçilerin genellikle birleştikleri bir nokta vardır, o da bu iki kardeşin son derece iyi yetişmiş, yetenekli ve dürüst olduklarıdır. Amerikalı ünlü devlet adamı Th. Jeffersen haklı olarak "hiçbir zaman, biri halk için, biri de özel bir insan için ahlâk kuralı olduğuna inanmadım" diyor¹⁴⁴. Biz de özel hayatlarında ahlâklı olan Gracchus kardeşlerin politikada da ahlâklı davrandıklarına inanıyoruz.

133 ten önceki iki kuşakta Roma aristokratları hiç bir zaman olmadığı kadar güç kazanmışlardır. Üstelik soylular sınıfının içinde ne kadar küçük bir grubun yönetimde egemen olduğunu anlatmak için 233-133 yılları arasında görev yapmış 200 consuldandan 113 tanesinin yalnızca 13 aileden geldiğini söylemek yeter sanırız¹⁴⁵. Soylular sınıfının egemen olduğu bu toplumda yasalar da soylulardan yanaydı. Yasalara uymak her vatandaşın görevidir. Ancak bizim ilgilendiğimiz dönemde yasalar yüzyıllar önce, o günün koşullarına göre hazırlanmıştır. Bunu günün koşullarına göre yeniden gözden geçirmek gerek-

¹⁴⁴ V. Günyol, Politika Yazarları. Cumhuriyet Gazetesi, 10 Ağustos 1974

¹⁴⁵ A. Heuss, Römische Geschichte Braunschweig 1964, s. 134.

mez mi? Hele sakıncalı yerleri ortada ise. 18. yüzyılın ünlü Fransız yazar ve düşünürü Diderot'nun dediği gibi¹⁴⁶ "hele bu kötü yasalardan biri o yasalara saldıрмаğa kalkışan bir insana ölüm cezası vermişse, bu yasaların yumruğu altında ezilmek mi gerekecektir?" İşte Gracchuslar toplumdaki düzensizliği görerek çıkarttıkları yasalar ile devleti düzene koymağa yürekten inanarak çalışmışlardır. Aristokların bütün çabalarına karşın halkın Gracchus kardeşlere karşı duyduğu saygı yok edilememiş ve onların başlattığı devrim hareketi daha sonraları da devam etmiştir. Birçok kişinin onların yolunda yürümüş olması açtıkları çığırın ve yaptıkları işin büyüklüğünü göstermek için yeterlidir.

121 yılında büyük başarı kazanmış olan soylular II. yüzyılın sonlarında zayıflamış durumda idiler. Çökmeğe yüz tutmuş anayasadan yararlanmak isteyen tek tük politikacılar vardı. Ancak bunların kişilikleri Gracchus kardeşlerle karşılaştırılamazdı. Reform hareketine girişmek isteyen ve Germenlere karşı zafer kazanmış olan Marius'un emekli askerlerine toprak sağlamak amacı ile toprak sorununu yeniden ortaya atan 103 yılında halk tribunuluğu yapmış olan ve 100 yılında 2. kez halk tribunu seçilen Lucius Appuleius Saturninus, praetor olan arkadaşı Gaius Servilius Glaucia ile birlikte çalışıyordu. Kendisi tam bir demagogtu, Saturninus İtalya'da eski devlet topraklarının kalıntılarını geri alamıyacağını biliyor, İtalya dışında toprak aramak gerektiğine inanıyordu. Fakat kendisi bunları gerçekleştirebilecek yetenekte değildi, başarısızlığa uğradı ve arkadaşı ile birlikte öldürüldü. Bu sırada Sicilya'da 2. bir köle ayaklanmasının ortaya çıkması da İtalya'da sosyal düzenin hâlâ yola girmediğini gösteriyordu. Senato geçirilen bütün sarsıntıların temeline inemediği ve olayları bilmezlikten geldiği için ne toprak sorununa yeni bir şekil aramış ne de İtalikler meselesini çözümlayebilmişti. Daha sonra 91 yılı halk tribunuğuna seçilen ve vaktiyle Gaius Gracchus'a karşı önerilerle ortaya çıkan ve Gaius'un önerilerini engelliyen Livius Drusus'un oğlu genç Livius Drusus devrim hareketi ile ortaya çıkmış, toprak ve İtalik müttefikler sorununu da ele almış, yeni senatörlerin yarısının atlılardan olmasını, buna karşılık atlıların mahkemelerdeki jüri üyeliklerinden vazgeçmesini önermiştir. Fakat bu öneriler kabul edilmedi ve girişilen atılım gene başarısızlıkla sonuçlandı, Drusus da öldürüldü.

¹⁴⁶ O. Akbal, Yasalar da eskir. Cumhuriyet Gazetesi, 8 Eylül 1974

Caesar zamanında da toprak yasası yeniden ele alınmışsa da bu soruna gene hiçbir çözüm getirilememiş ve böylece hiçbir zaman gerçekleştirilemeden kalmıştır.

YARARLANILAMAYAN ESERLER

Carcopino I, *Autour des Gracques*, 1928.

Haepke, C. *Sempronii Gracchi fragmenta collecta et illustrata*,
Dissertation, München 1915.

Judeich, W., "Die Gesetze des Gaius Gracchus" *Historische Zeitschrift* 3. Folge Bd. 15.

Löw, *Untersuchungen zur Vorgeschichte der Gracchischen Bewegung*
Dissertation Giessen, 1920.

Nicolet C., "L'inspiration de Tibérius Gracchus" *Revue des Études Anciennes* 67 (1965)

Nitsch, *Die Gracchen und ihre naechsten Vorgaenger*, Berlin 1847.

Pfeifer, G. *Agrargeschichtlichen Beitrag zur Reform des Ti. Gracchus*,
Dissertation München 1914.

Pöhlmann, R. v., "Tiberius Gracchus als Sozialreformer" aus *Altertum und Gegenwart*. N. F. München 1911.

Riecken, *Die Quellen zur Geschichte des Ti. Gracchus*, Leipzig 1911.

Rimscha, H. v., *Die Gracchen*, 1947.

Taeger. F., *Tiberius Gracchus. Untersuchungen zur römischen Geschichte und Quellenkunde*, Stuttgart 1928.